ATATÜRK DÖNEMİ 1929 DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI YILLARINDA İKTİSAT VEKÂLETİ (21.01.1928- 31.12.1938)*

MINISTRY OF ECONOMY DURING GREAT DEPRESSION IN THE PERIOD OF ATATÜRK (21.01.1928- 31.12.1938)**

Ayşegül SAYLAM***

ÖZET

Devletler, gerçek anlamda siyasi bağımsızlığı, sahip olduğu ekonomik güç ve bağımsızlık ölçüsünde gerçekleştirirler. Üniter devlet yapısına sahip ülkelerde iktisadi hayata ilişkin politika belirleme, mevzuat hazırlama, gerekli kurum veya kuruluşları kurmada en önemli aktör merkez örgütleridir. Türkiye Cumhuriyeti de yeni kurulma sancıları yaşadığı dönemde, bu önemli görevi Osmanlı Devleti'nden miras aldığı vekâletlerle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, 1929 Ekonomik Buhranının yaşandığı dönemde de İktisat Vekâleti, ülkenin sanayi ve ticaret alanında, sisteme soktuğu mevzuatlar ile iktisadın inkişafı ve ekonomik bağımsızlık için önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nde, 1929 Ekonomik Buhran döneminde, İktisat Vekâletinin kurulması, misyonu, icraatları, teşkilatı, faaliyetlerine yön veren mantık incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İktisat Vekâleti, Türkiye Cumhuriyeti, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı

---

* Araştırma Makalesi.
Makale gönderim tarihi: 18.07.2019
Makale kabul tarihi: 27.02.2020

** Bu makale Ayşegül Saylam tarafından yazılan ve 2016 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "1920-1938 Yılları Arasında Türkiye'de Sanayi ve Ticaretin Bakanlık Düzeyinde Kurumsallaşması: Kurumsal Kuram Bağlamında Bir İnceleme" adlı doktora tezinin beşinci bölümünden üretilmiştir.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
E-posta: aysegulk@hacettepe.edu.tr
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1737-6656

ABSTRACT

States realize real political independence to the extent of their economic power and independence. Central organizations are the most important actors in policy making, preparing legislation and establishing the necessary institutions or organizations in the unitary state structure. The new founded Turkish Republic accomplished this goal with the ministries inherited from the Ottoman Empire. In this context, in the period of the Great Depression, the Ministry of Economy made important initiatives for the development of economy and economic independence in the field of industry and trade in the country. In the study, the establishment of the Ministry of Economy, the mission, activities and organization of the institution and the logic driving its activities were examined during the Great Depression in Turkish Republic.

Key words: *Great Depression, Ministry of Economy, Turkish Republic*

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti, siyasi bağımsızlığa ve sömürgeciliğe karşı olarak kurulmuş bir ülke olarak dünya tarihinde yerini almıştır. Siyasi bağımsızlığın ancak iktisadi bağımsızlıkla gerçekleşeceğinin farkında olan ülke, bu misyonunu gerçekleştirmek amacıyla bu alandaki faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Bu kapsamda idari geleneğinde de var olan nazırlıkları, merkezi yönetimin en önemli organlarından olan bakanlık tipi örgütlenme formuyla devralarak icraatlarını gerçekleştirmiştir. Bu amaçla Meclis'in açılmasından yaklaşık iki ay sonra 02.05.1920 tarihli 3 sayılı Kanunla 11 vekâletle icraatlarına başlamıştır. Ülke devraldığı cılız Osmanlı ekonomisi ile İktisat Vekâleti (03.05.1920-05.03.1924) ve Ticaret Vekâleti (05.03.1924-21.01.1928) öncülüğünde birçok yasal düzenlemeyle iktisadi bağımsızlığın garanti altına alınması amacıyla girişimlerde bulunmuştur. I. ve II. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş mücadelesinden sonra bitap düşmüş, daha yeni kurulma sancıları yaşayan ülke, 1929 Ekonomik Buhranıyla bir kere daha sarsılmıştır. İktisadi bağımsızlığı sağlama misyonunun önemi bu dönemde daha belirgin hale gelmiştir. Bu dönemde bu misyonun en önemli lokomotifi olan ve 1928 yılında şemsiye bir vekâlet olarak ortaya çıkan İktisat Vekâleti önemli görevler üstlenmiştir. Vekâlet, ülkenin sanayi ve ticari inkişafını artırmak için mevzuatların hazırlanmasında ve kurum/kuruluşların kurulmasında öncülük etmiştir. Çalışmanın amacı da Atatürk dönemi ekonomik buhran döneminde İktisat Vekâletinin ortaya çıkışını, misyonunu, faaliyetlerine yön veren mantığı, teşkilatını ve sanayi ve ticaret alanındaki önemli kurumsal faaliyetlerini incelemektedir. Bir diğer deyişle, çalışmada, ülkede 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı yıllarında İktisat Vekâletinin krizden en az şekilde etkilenmek ve ülkenin iktisadi bağımsızlığını pekiştirmek amacıyla yaptığı icraatlar incelenmiştir. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulduğu için hem siyasi bağımsızlık hem de ekonomik bağımsızlık açısından kurumun önemi daha da artmaktadır. Bu bağlamda kurumun sadece icraatları değil, teşkilatı, faaliyetlerine yön veren mantık ve kurumun misyonu da önem kazanmaktadır. Dolayısıyla kurum ve bahsi geçen unsurlar bağlantılı şekilde incelenmiştir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, Atatürk dönemi 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı yıllarında İktisat Vekâletinin nasıl bir teşkilat, mantık ve misyonla hangi icraatları yerine getirdiği sorusuna cevap aramaktır. Bu kapsamda dönemin zabıt cerideleri de incelenerek, siyasetçilerin ve bürokratların tanıklığında, ilk olarak dönemin ekonomik gelişmelerine değinilmiş, ardından İktisat Vekâletinin ortaya çıkışı ve meşruluk kazanmasına değinilmiş ve kurumun misyonu ve kurumun faaliyetlerine yön veren iktisadi mantık değerlendirilmiş, son olarak İktisat Vekâletinin teşkilatı, önemli icraatları irdelenmiş ve sonuç kısmında Vekâlet değerlendirilmiştir. Çalışma nitel bir araştırma olup Resmî Gazete ve Kavanin Mecmuasında yayımlanmış tüm kanun, kanun tasarısı, kanun teklifi, meclis kararları, tüm tutanaklar, ulaşılabilecek gerekli olan tüm arşivler incelenmiştir. Çalışmada özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) resmî sitesindeki "Cumhuriyet Dönemi Meclisleri Genel Kurul Tutanaklarına Erişim Sistemi"nden "yasama dönemi, yasama yılı, tarih aralığı, kurum adı, milletvekili adı" gibi gerekli unsurlar bazında yapılan sorgular sonucunda tüm veriler kurumun kütüphanesinden matbu olarak

elde edilmiş ve incelenerek ek kaynaklara erişilmiştir. Çalışmanın evreni çoğunlukla birincil kaynaklardan meydana gelmiştir. Ancak çalışmanın çeşitliliği açısından ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır.

1. ZAMANIN RUHU: DÖNEMİN ÖNEMLİ EKONOMİK VE SİYASAL GELİŞMELERİ

Dönemin iktisadi gelişmelerini daha iyi anlamak için erken Cumhuriyet döneminde izlenen iktisadi politikalara ve gelişmelere değinilmesinde fayda görülmektedir. 1919-1922 yılları arasında gerçekleşen Türk Kurtuluş Savaşı'nın ardından devletin yönetim biçimi Cumhuriyet olarak ilan edilmiştir. Bu dönemde ülkenin iktisadi bağımsızlığına zarar verecek diğer ülkelerin girişimleri devam etmiş, yabancı kuruluşların ekonomik anlamda nüfuzu son bulmamıştır. Devletin, yerli ve milli sermaye oluşturma çabaları devam etse de ülkenin uzun süredir savaşta olmasından dolayı ülkede nitelikli işgücü neredeyse yok olmuş, devletin elinde de yerli girişimciyi destekleyecek gücü kalmamıştır (Tokgöz, 1981, s. 42).

İktisadi bağımsızlığı sağlamaya yönelik önemli girişimlere bulunulmuş, 1923 yılında Lozan Anlaşması ile kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Ancak bu dönemde ülkenin iktisadi ve sosyal olarak gelişmesini engelleyecek diğer önemli bir gelişme, Anlaşma ile "Batı Trakya hariç Anadolu'dan 1 milyon, Trakya'dan 190 bin, İstanbul'dan 70 bin Rum asıllı Osmanlı vatandaşı Yunanistan'a gönderilirken; Yunanistan'dan 400 bin Yunanistan vatandaşı Müslüman Türkiye'ye" gelmesi olmuştur. Türkiye'den göç eden kişiler ticari alanda önde gelen aileler olmuş bu da genç Cumhuriyet'in iktisadi anlamda kan kaybetmesine neden olmuştur. (Boratav, 2003, s. 43-45; Çavdar, 2003). Boratav (2003, s. 43) bu düzenlemeleri "emperyalizme verilen ödünler" olarak adlandırmıştır. Yapılan düzenlemelerin, ülkenin 1929 yılına kadar gümrüğe konu olan gelirlerini arttırmaya veya gelişmeye yönelik sanayileşme ve ticaret politikalarını engellediğini açıklamıştır (Boratav, 2003, s. 44-45). Devletin yeterli sermayeye sahip olmaması, yabancı sermayenin ülkede egemen olması, dışarıda iktisadi anlamda liberal politikalardan ülkelerin daha çok faydalanması, ülkenin, iktisadi icraatlarında liberal ancak milli karma ekonomi politikası tercih etmesine yol açmıştır. Devlet eliyle yerli sermaye yaratmaya yönelik en önemli girişim, 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nin düzenlenmesi ile sağlanmıştır. Bu kongre Atatürk döneminin önemli iktisadi icraatlarının temeli olmuştur. Kongrede devletin iktisadi politikasının ideolojik olmadığı kendine özgü bir iktisadi sistem olduğu belirtilmiştir. Keza İzmir İktisat Kongresi'nin açılışında konuşan İktisat Vekili Mahmut Esat Bey, bu düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir (Ökçün, 1968, s. 262- 263).

> "Biz ekonomi tarihi içindeki ekollerden hiçbirine benzemeyiz. Ne bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar ekolüne ne de sosyalist komünist, etatist veya himaye ekolünden değiliz. Bizim de yeni Türkiye'nin, yeni ekonomi anlayışına göre, yeni bir ekonomi ekolümüz vardır. Buna ben Yeni Türkiye Ekonomi Okulu diyorum. Yukarıda belirttiğim ekonomi okullarından

hiçbirine bağlı olmamakla beraber memleketimizin ihtiyacına göre, bunlardan faydalanmaktan da geri kalmayacağız. Yeni Türkiye muhtelif bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüsü sahşi tarafından üstlenilmelidir. Mesela büyük kredi kuruluşlarını sanayi girişimleri Devlet tarafından yönlendirilecek veya idare edilecektir. Çünkü ülkenin iktisadi durumu bunu öngörmektedir. Bazı konularda iktisadiyatımız devletleştirme, bazı konularda da iktisadi teşebbüslerini şahsi teşebbüslere bırakacaktır"

Meclisin açılışından 1929 yılına kadar ekonominin gelişmesine yönelik önemli adımlar atılmış, yerli kumaşın kullanılması, haksız rekabetin önlenmesi, sanayi mekteplerinin açılması, madenlerin ve ormanların işletilmesi, yerli fabrika ve bankaların açılması gibi birçok girişimde bulunulmuştur. Bu girişimlere yönelik birçok karar da İzmir İktisat Kongresi'nde alınmıştır. İktisadi hayatta daha çok özel kesim itici güç olarak aktif rol oynamış, bu kapsamda devlet, bu amacı gerçekleştirmeye yönelik hukuki ve kurumsal sistemi inşa etmiştir. Devletin elinde yeterli derecede maddi imkân olmaması, onun ekonomide aktif rol oynamasını engellemiştir. Bu dönemde devlet, elindeki kaynakları daha çok demiryolu yapımı ve de millileştirmeye yönelik olarak ecnebilerin hatlarını alma yönünde kullanmıştır. Buna ek olarak devlet gelirlerini arttırmaya yönelik "tütün, kibrit, tuz, ispirto ve ispirtolu içkiler" üzerinde tekel kurulmuştur.[1] Ancak devletin doğrudan girişimi yerine daha çok özel sektörü desteklemesiyle yürüttüğü iktisat politikasının yükünü özel sektör tek başına taşıyamamıştır. Genel gelir düzeyinin düşük olması, teknik bilgi yetersizliği, sanayinin dışa karşı korunamaması, yabancı sermayeye karşı güvensizlik, girişimci sınıfın gelişememesi, özel sektör yatırımlarının yetersiz olması, iç siyasetteki gelişmeler ve dünyadaki ekonomik kriz, devleti, yeni iktisadi politika arayışlarına itmiştir. [2]

1929 Ekonomik Buhranı, 29.10.1929 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) New York Borsa'sında ortaya çıkmış, genel olarak Sovyet Rusya hariç tüm dünyayı etkisi altında bırakmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında tüm dünyada üretim kapasitesi genişlemiş, savaş sona erdiğinde üretim aynı hızla devam ederken harcamalar ve tüketim azalmıştır. Arz devam ederken talep azalınca özellikle gelişmiş ülkelerde stoklar oluşmaya başlamıştır. Sanayi mallarının üretimi kontrol edilirken, aynı durum tarım ürünleri için geçerli olmamış, arz fazlalığı da fiyatların düşmesine neden olmuş, bu durum dünyadaki tarım ürünlerinde en büyük üretici ABD için bir kâbusa dönüşmüştür. Özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında Avrupa'nın kontrolünü kaybettiği piyasaları hâkimiyeti altına alan ABD, kendini ekonomik anlamda yenileme fırsatına sahip olmuştur. Savaş sonrası da ABD ekonomik anlamda gücünü korumaya devam etmiş, ithalatta korumacı olan ABD'ye borçlu ülkeler, ülkenin korumacı politikalarından dolayı ihracatlarını artıramamışlardır. Bu durum da dünya genelinde,

1 Hüseyin Şahin, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002, s. 55.

2 Hamza Eroğlu, Atatürk ve Devletçilik, Olgaç Matbaası, Ankara, 1981, s. 31; Yüksel Ülken, Atatürk ve İktisat: İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve Eklektik Model, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981. s. 101.

üretimi artırmış ancak ticaretin gelişmesine engel olmuştur[3]. Ekonomik kriz ülkelerin iktisadi politikalarında önemli değişiklikler yaratmış, "ekonominin kendi kendine tam istihdam düzeyinde dengelenebileceğine" inanılan ülkelerde bile, devletler iktisadi hayata müdahale etmiştir. Devletler genel olarak devalüasyon yaratarak stok fazlalıklarının elden çıkarılmasına, gümrük vergilerini yükselterek ve ithalat mallarına sınır getirerek milli varlıklarını korumaya çalışarak krizin etkilerini gidermede aktif rol oynamışlardır. [4] Dünya ekonomik krizinden ilk etkilenen ülke Almanya olmuştur. Almanya'da kriz, işsizlik ve yoksullukla sonuçlanmış, sanayi üretimi hızla düşmüş, devlet bütçesinde açıklar meydana gelmiştir. 1932 yılında iktidara gelen faşist ve despot Nazi Partisi, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ekonomi politikalarında, güdümlü ekonomi politikasını izlemiştir. İtalya'da da ekonomik kriz, işsizlik ve iflas ile sonuçlanmış, Mussolini yönetimindeki İtalya, iflas eden çoğu bankanın hisselerini ele alarak devlet sanayi işletmelerini (Kamu Sanayi Örgütü 'IRI') kurmuş ve de devlet piyasaya doğrudan müdahale ederek, etkin bir aktör olmuştur. ABD'de ortaya çıkan kriz karşısında iktisadi ve sosyal birtakım önlemler almış, 1932 yılı seçimlerinde başa geçen F. D. Roosevelt'in aldığı bu önlemler "New Deal" planı olarak adlandırılmıştır. Kriz döneminde uygulanan bu plan özü itibariyle, devletin piyasada düzenleyici, müdahale ve kontrol edici roller üstlenmesine yol açmış, devlet, ekonominin etkin bir şekilde sürdürülmesi için geniş bir alanda müdahalede bulunmuştur.[5] Özetle, ekonomik kriz genel olarak tüm dünyada etkili olmuş ve ekonomide devleti etkin bir şekilde yeniden sahneye çağırmıştır. Bu dönemde güdümlü ve planlı ekonomi akımları güçlenmiş, bu akımların gerek Avrupa basınında gerekse de ekonomi literatüründe desteklenmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nde de ekonomi politikalarının değişmesinde büyük rol oynamıştır[6].

Dünyada yaşanan ekonomik krizin, Türkiye üzerine de yansımaları olduğu söylenebilir. Örneğin tarım mamullerine olan ihracat isteği azalmış ve fiyatlar düşmüş, yapılması planlanan ithalat için gerekli borç bulunamamış, ülkede pazar sorunu başlamış, dış ticaret açığı yaşanmış ve Türk Lirasının (TL) değeri düşmüştür (Parasız, 1998, s. 48). 1932 yılında New York Times gazetesine J. W. Kernick imzasıyla Türkiye'nin durumu ile ilgili gönderilen mektupta "ülkenin mali ve iktisadi anlamda içinden çıkılması zor bir duruma sapmış olduğu" belirtilmiştir.[7] Nitekim ekonomik buhran o dönem sanayi ve ticareti olumsuz etkilemiş, ancak vekâlet çalışmalarına

3 Erdinç Tokgöz, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, Ankara: İmaj Yayınevi, Ankara, 2004, ss. 54-56.

4 Avni Zarakolu, 1929/30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri Bildiri Kitabı (89-103), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 92

5 Tokgöz, 2004, a.g.k., ss. 57-61.

6 Feridun Ergin, Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi, Yaşar Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, İzmir, 1977, s. 15.

7 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "New York Times gazetesine, Türkiye'nin İktisadi ve Mali Duruman Dair J. W. Kernick Tarafından İstanbul'dan Gönderilen Mektup" Tarih: 28.03.1932 Dosya: 85127 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 83.550..25.

devam etmiştir. İstanbul'da 1929 yılında 52 iflas, 789 tasfiye, 1930 yılında 49 iflas, 523 tasfiye, İzmir'de 1929 yılında 8 iflas, 168 tasfiye, 1930 yılında da 14 iflas, 131 tasfiye yaşanmıştır.[8] Ekonomik kriz, dolaylı bir kambiyo sorunu ortaya çıkarmış, Türkiye Cumhuriyeti, yabancı bankalara olan borçlarını TL üzerinden ödemeyi teklif etmiş, ancak bu talep olumlu karşılanmayınca moratoryum ilanı kabul edilmiştir. Kazgan (2008, s. 57) ülkenin moratoryum ilan etmesindeki önemli unsurları aşağıdaki gibi sıralamıştır:

> "- Buğday ithalatında artış: 1927 ve 1928 'de buğday üretiminin, 1926'dakinin ortalama yarısı kadar olmasını izleyerek, 1929'da 18 milyon TL tutarında hububat ithali gereği doğdu; buna karşılık hububat ihracatı ancak 5 Milyon TL düzeyinde kaldı.
>
> - Spekülatif ithalat artışı: Lozan Anlaşması'na göre, Türkiye 1929 Ekim ayından itibaren gümrük vergilerini yükseltebilecekti. Spesifik niteliğiyle %25 oranında olan yeni vergi, lüks sayılan ithal mallarıyla yerli üretime rakip mallarda %100'e kadar çıkıyordu. Vergi konmadan önce ithalatı tamamlayarak stok yapma endişesi tüccarların spekülatif ithal eğilimini ve tabii kredi talebini arttırdı.
>
> - Demiryolları politikasının yarattığı döviz ve fon talebi: Yeni demiryolları yapımı ve imtiyazların satın alınması (Haydarpaşa Limanı, Mersin- Adana Hattı, Anadolu Demiryolları, Zürih Bankası Portföyü) için de devletin kambiyo piyasasına girmesi söz konusuydu.
>
> - Osmanlı borçlarının ödenmesi: 1928'deki anlaşmaya göre, Osmanlı borçlarının ilk taksitinin 1929'da ödenmesi gerekiyordu."

Ekonomik krize ek olarak, ülkenin gereğinden fazla ithalata yönelmesi, ihracat gelirlerinin azalması, TL'nin değer kaybetmesi, Osmanlı borçlarının ödenme zamanının gelmesi, ülkenin krizi zayıf karşılamasına yol açmıştır. Bu olumsuz gelişmelere ek olarak liberal politikaların ülkede olumsuz sonuçlar vermesi, özel sektörde yeterli sermayenin bulunmaması ve gerekli yatırımların yapılamaması, teknik bilgi yetersizliği, ekonomik krizin Batıda güdümlü ve plancı iktisadi politikalar doğurması, Türk-Sovyet yakınlığı ve Sovyet Rusya'nın krizden çok etkilenmemesi ve Sovyet Rusya'da uygulanan planlı iktisadi politikaların olumlu sonuçlar vermesi Türkiye Cumhuriyeti'ni devletçi politikalara yönlendirmiştir.[9] Ülke içinde Kadro Hareketinin, devletin sanayileşmeyi öngören devletçi politikalar üretmesini desteklemesi, devletle Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHF) bütünleşmesi ve 1930

8 TBMM Zabıt Ceridesi (16.07.1931). Devre 4. İçtima Senesi: Fevkalade İçtima. Cilt: 3. İçtima Sayısı: 29. s. 159.

9 İlker, Parasız, Türkiye Ekonomisi: 1923'den Günümüze Türkiye'de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998; Tokgöz, 2004, a.g.k., ss. 62-63; Beşir Hamitoğulları, Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri Bildiri Kitabı (105- 132), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, ss. 112-113.

yılında ortaya çıkan ikinci muhalefet denemesi olan Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF), ekonomik hedef ve politikalarında liberal politikalar benimsemesi, hükümetin devletçi politikalarının desteklemesini kolaylaştırmıştır.[10] Devletin iktisadi anlamda uyguladığı bu devletçi politikanın, icraatların ve programların, kurumsal uygulayıcısı da İktisat Vekâleti olmuştur.

2. İKTİSAT VEKÂLETİNİN YENİDEN KURULMA FİKRİNİN ORTAYA ÇIKMASI VE FİKRİ MEŞRULAŞTIRMA

İktisat Vekâletinin bakanlık düzeyinde ortaya çıkmasına dair yapılan ilk girişim 26.04.1920 tarihinde verilen "Bursa Milletvekili Muhiddin Baha Bey ve Arkadaşlarının On Encümenin Teşkilatına Dair Önerge" ile gerçekleşmiştir. Muhiddin Baha Bey ve arkadaşları tarafından, "1. Şeriye İşleri (Umuru Şeriye), 2. Dâhiliye-Emniyet İşleri- Posta ve Telgraf, 3. Hariciye, 4. Ticaret, Ziraat, Orman, Maadin, Umuru İktisadiye, 5. Adliye ve Mezahip, 6. Maarif, 7. Müdafaai Milliye, 8. Nafia, 9. Sıhhıye ve Muaveneti İçtimaiye, 10. Maliye ve Rüsumat" olarak on encümenin teşkilatı ve her encümenin de beş ila on sayı arasında üyesi olması teklif edilmiştir[11]. Bu dönemde Meclis içerisinden vekâletlerin meşru olarak belirlenmesinin erken olduğu düşünülmüştür. Çünkü oluşturulan meclisin hala meclisi müdafaa olduğu, o dönem ülkenin hala tehdit altında olduğu, ülkenin esaret altından yeni kurtulduğu, İstanbul'da bulunan heyetin yerine vekillerin ikame edilmesinin ve illerde işlemez duruma gelmiş işlere idarelerin tayin edilmesinin erken olduğu düşünülmüştür. Bu kapsamda vekâletlerin daha işlemeyen vazifeleri ayrıntılı bir şekilde belirlenmeden, vekâletlerin isimlerinin belirlenmesinin yanlış olacağı düşünülmüştür. Örneğin İktisat Vekâleti kurulduğunda vali ve kaymakamlar arasında kurumun ne olduğuna dair sıkıntıların ortaya çıkacağı, idaresinin nasıl olacağının anlaşılamayacağı tartışılmıştır. Bu nedenle de ülke tam anlamıyla işgalden kurtulana kadar İstanbul'da bulunan nezaretlerin göreve devam etmesi gerektiği düşünülmüş ancak yapılan müzakereler sonucunda bazı vekâletlerin kurulması ve yönetimin de Ankara üzerinden devam etmesinin zorunluluk olduğu, bu vekâletlerin müstakil şekilde devam etmesi gerektiği ve her vekâletin müstakil bir encümeni olması gerektiği düşünülmüştür[12]. Yapılan müzakereler sonucunda "Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına dair Kanun Layihası", 02.05.1920 tarihinde 3 sayılı Kanunla yasallaşmıştır. 04.05.1920 tarihinde İcra Vekilleri seçimi tamamlanmış ve İcra Vekilleri Heyeti "Umur-ı Şeriye Vekâleti, Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Adliye Vekâleti, Dâhiliye Vekâleti, Hariciye Vekâleti, Maliye Vekâleti, Maarif Vekâleti, Nafia Vekâleti, İktisat Vekâleti, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti, Erkan-ı Harbiye Umumiye

10 Tokgöz, 2004, a.g.k., s. 69; Yahya Tezel, Sezai, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923- 1950), Yurt Yayınevi, Ankara, 1994. s.248.

11 TBMM Zabıt Ceridesi (26.04.1920). Devre 1. İçtima Senesi: 1. Cilt: 1. İçtima Sayısı: 4. s. 73- 74.

12 TBMM Zabıt Ceridesi (01.05.1920). Devre 1. İçtima Senesi: 1. Cilt: 1. İçtima Sayısı: 8. s. 167.

Vekâleti" olarak oluşturulmuştur. 03.05.1920-05.03.1924 tarihleri arasında görev yapan İktisat Vekâleti, yerli kumaşın kullanılması, haksız rekabetin önlenmesi, sanayi mekteplerinin geliştirilmesi, madenlerin ve ormanların işletilmesine yönelik birçok icraatta bulunmuştur. Özellikle iktisadi bağımsızlığın sağlanması için düzenlenen İzmir İktisat Kongresi, Atatürk dönemi iktisadi hayatına yön vermiş, Vekâletin icraatlarını ve kurumsal mantığını belirlemede büyük rol oynamıştır. İktisat Vekâletinin merkez ve taşra dairelerinin kadrolarını tespit etmek amacıyla 15 kişilik bir komisyon oluşturulmuştur.[13] Ancak o dönemde ateş nutuklarının hala dinlendiği belirtilerek ülkede idari anlamda ılımlı ve aşırıya kaçmadan davranılması gerektiği vurgulanarak vekâletlerin teşkilatlarının ülkenin gündemi olmadığı düşünülmüş ve bu uygulama uzun süre sekteye uğramıştır.[14] Görev süresi boyunca merkez valilik konağında hizmet eden Vekâletin merkez teşkilatı; sanayi, ticaret, maden, ziraat, istatistik gibi birçok hizmeti konağın[15] birkaç odacığında az bütçeyle yerine getirmeye çalışmıştır. Vekâletin görev yaptığı süre boyunca ülkenin hala müdafaayla uğraşması, iktisadi anlamda ülkenin harabe içerisinde olması, yeni bir devletin kurulma sancıları gibi çevresel koşullar ve siyasi aktörlerin etkisiyle İktisat Vekâleti çözülmüştür. Uzun süren müzakereler sonucunda "İktisat Vekâletine bağlı olan ziraat, orman ve baytar genel müdürlüklerinin ayrılarak Ziraat Vekâletinin kurulması, İktisat Vekâleti tarafından yürütülen kalan mevcut görevleri de ifa etmek üzere Ticaret Vekâleti kurulmasına" yönelik üç maddelik 432 sayılı Kanun 05.03.1924 yılında kabul edilmiştir. İktisat Vekâletinin sanayi ve ticaret alanındaki işlerini yürüten Ticaret Vekâleti 05.03.1924-21.01.1928 tarihleri arasında faaliyet göstermiştir. Bu Vekâlet; İş Bankası, Türk Sanayi ve Maadin Bankası, Şeker Fabrikalarının kurulması gibi birçok banka ve fabrikanın kurulmasına öncülük etmiş, deniz ticareti, maden işletmeciliği alanında önemli girişimlerde bulunmuş, 1927 yılında çıkardığı Sanayi Teşvik Kanunu ile sanayi ve ticaretin gelişmesine yönelik önemli adımlar atmıştır.

Ticaret Vekâleti çözülüp İktisat Vekâleti yeniden kurulduğunda, kurumsal girişimciler; meşruiyeti yüksek, ülke içinde ve dışında aktörler tarafından yaygınlaşan rasyonel mit olarak yine bakanlık tipi örgütlenme formunu kullanmıştır. Hem Batı'da meşruiyeti yüksek olan hem de Osmanlı'dan miras alınan bakanlıklar, modernleşmenin ve merkezileşmenin yansıması olarak siyasetçiler tarafından rasyonel bir reçete olarak kullanılmıştır. Keza İktisat Vekâleti yeniden kurulduğunda kurumun meşruiyet kazanması için Osmanlı Devleti'ndeki bakanlık tecrübesi ve Batı örnek verilmiştir.

05.11.1927 tarihinde Başvekil İsmet Paşa ve milletvekilleri tarafından yeni hükümet kurulurken, Ticaret ve Ziraat Vekâlet'inin birleştirilerek zamanın

13 TBMM Zabıt Ceridesi (08.01.1921). Devre 1. İçtima Senesi:1. Cilt: 7. İçtima Sayısı: 131. s. 223- 224.

14 TBMM Zabıt Ceridesi (28.02.1921). Devre 1. İçtima Senesi:1. Cilt: 8. İçtima Sayısı: 159. s. 549- 550.

15 TBMM Zabıt Ceridesi (30.01.1921). Devre 1. İçtima Senesi: 1. Cilt: 7. İçtima Sayısı: 140. s. 63. 1921 yılı bütçe görüşmelerinde İktisat vekili, İktisat Vekâletinin kendisine ait dairelerinin mevcut olmadığı, valilik konağının işgal edildiğini belirtmiştir.

ruhuna uygun olarak İktisat Vekâletinin kurulmasının ihtiyaca daha uygun olacağı vurgulanmıştır.[16] Aslında İktisat Vekâletinin yeniden kullanılabileceğine dair ilk düşünce 05.03.1924 yılında dönemin Dersim Milletvekili tarafından ortaya çıkmış, Feridun Bey Ticaret Vekâleti kurulurken "İktisat Vekâleti yeniden dirilebilir" demiştir.[17]

09.01.1928 tarihinde Ticaret ve Ziraat Vekâletlerinin birleştirilerek İktisat Vekâletinin kurulması hakkındaki kanun tasarısı Mecliste müzakere edilirken vekâlette neden iki müsteşar olduğu milletvekilleri tarafından tartışmaya neden olmuştur. Keza dönemin Gaziantep Milletvekili, ülkede bir vekâlete bir vekil ve bir müsteşar olması gerektiğini düşünmüştür. Dönemin Ticaret Vekili Mustafa Rahmi Köken de o zamandaki durum ile bugünün bir olmadığını, işlerin çok arttığını belirtmiştir. Bu nedenle iki müsteşarın zorunlu olduğu düşünülmüştür. Kanun, Ticaret Encümeninde görüşülmüş, encümen mazbatasında, Ticaret ve Ziraat Vekâletlerinin yaptıkları görevlerin, ülkenin iktisadi hayatında önemli etkileri olduğu, bu nedenle bu görevlerin ayrı ayrı vekâletler yerine İktisat Vekâleti tarafından idare edilmesinin ülkenin menfaatine olacağı düşünülmüş, yaşanan iktisadi buhran dile getirilmiş, bu sayede bütçede de tasarruf yapılacağı düşünülmüştür. Tek bir vekâlet olmasına rağmen, yapılacak görevin ülke açısından çok önemli olduğu gerekçesiyle iki müsteşarlığın gerektiği belirtilmiştir. Tasarının ikinci maddesinin, Ticaret ve Ziraat Vekâletlerinin şu ana kadar yaptıkları görevlerin değişmemesi, şubelerini birbirine devretmemesi, İktisat Vekâletinde ticaret ve ziraat işleriyle sorumlu iki müsteşar bulunması gerekliliğini içeren bir madde olarak düzeltilmesi talep edilmiştir.[18] Yapılan müzakereler sonucunda 16.01.1928 yılında kanun maddeleri oylanmış, oylama sonucu kanun tasarısı kabul edilmiştir.[19] Vekâlette iki müsteşarın vücuda getirilmesi, kanunun temel amacının ekonomik kriz nedeniyle ortaya çıkacak masrafların engellenmesi ve bu önemli işin daha az memurla uzmanlık alanlarına ayrılarak yürütülmesi ile açıklanabilir. Kanun 21.01.1928 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanmış, 1200 sayılı Kanunla, İktisat ve Ticaret Vekâlet'ini kuran 05.03.1340 tarihli 432 sayılı Kanun kaldırılmış, Ticaret ve Ziraat Vekâlet'lerine ait görevleri yerine getirmek üzere İktisat Vekâleti kurulmuştur. Vekâlete iki müsteşar ihdas edilmiştir. Müstakilken yaptıkları görevler de muhafaza edilmiştir. Son olarak 1927 yılında Ticaret ve Ziraat Vekâlet'lerinin bütçe ve kadroları 1928 yılında İktisat Vekâlet'ine aktarılmıştır. Ticaret Vekâleti ve Ziraat Vekâleti, Mustafa Rahmi Köken Bey ile iki buçuk ay (01.11.1927- 21.01.1928) faaliyet göstermiştir. Ardından İktisat Vekilliğine İzmir Milletvekili Mustafa Rahmi Bey (21.01.1928- 29.05.1929) atanmıştır.[20] 1937 yılının sonunda kadar sırasıyla

16 TBMM Zabıt Ceridesi (05.11.1927). Devre 3. İçtima Senesi:1. Cilt: 1. İçtima Sayısı: 4. s. 24.

17 TBMM Zabıt Ceridesi (05.03.1924). Devre 2. İçtima Senesi:1. Cilt: 7. İçtima Sayısı: 4. s. 123.

18 TBMM Zabıt Ceridesi (09.01.1928). Devre 3. İçtima Senesi:1. Cilt: 2. İçtima Sayısı: 29. s. 27- 29.

19 TBMM Zabıt Ceridesi (16.01.1928). Devre 3. İçtima Senesi:1. Cilt: 2. İçtima Sayısı: 32. s. 49- 50.

20 TBMM Zabıt Ceridesi (21.01.1928). Devre 3. İçtima Senesi:1. Cilt: 2. İçtima Sayısı: 34. s. 56.

Mehmet Şakir Kesebir (29.05.1929- 27.09.1930; 01.11.1937- 11.11.1938), Mustafa Şeref Özkan Burdur (27.09.1930- 08.09.1932), Mahmut Celal Bayar (09.09.1932- 01.11.1937) vekillik yapmıştır.[21] İktisat Vekâleti göreve başladığında icra vekâletleri; Hariciye Vekâleti, Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Bahriye Vekâleti, Dâhiliye Vekâleti, Maliye Vekâleti, İktisat Vekâleti, Adliye Vekâleti, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti, Maarif Vekâleti ve Nafia Vekâleti olarak sistemde yer edinmiştir.[22]

İktisat Vekâleti kurulduğunda, hükümet merkezinde dağınık bir şekilde faaliyete başlamış, 1931 yılına kadar eski Ticaret ve Ziraat Vekâletinin dairelerini kullanmıştır. 1931 yılında Ziraat Vekâlet'inin kurulmasıyla, eski Ticaret Vekâlet'inin daireleri ve hükümet merkezinin diğer binaları kullanılmaya devam etmiştir. 1932 yılında Teftiş Heyeti, Neşriyat ve Ticaret Mukaveleleri Dairesi için Evkaf Genel Müdürlüğüne ait olan daha önceden İş Bankasının bulunduğu ve Divan-ı Muhasebatın bu yılda tahliye etmeye devam ettiği bina, ayda 150 TL karşılığı İktisat Vekâletine kiralanmıştır.[23] Bu parçalı yapının yarattığı olumsuzluklar, resmî olarak ilk defa 14.01.1933 yılında Maliye Vekâleti tarafından hazırlanan "Adliye, İktisat, Nafia ve Ziraat Vekâletleri ile Temyiz Mahkemesi ve Hapishane Binalarının İnşasına Dair Kanun Tasarısı" ile Meclise taşınmıştır. Bütçe Encümeni mazbatasında, hükümet merkezinde bulunan İktisat Vekâletinin dağınık bir şekilde bulunmasının gereksinimleri karşılayamadığı gerekçesiyle, Vekâlet binasının yeniden inşası talep edilmiştir. Vekâletin dağınık şekilde çalışması ve kiraladıkları asıl binasında teşkilatlarını bir arada bulunduramaması, kurum üyelerinin düzgün bir şekilde çalışamamalarına neden olmuştur. Bütçe encümeninin yaptığı tadil ile kanun aynı gün kabul edilmiştir. 2107 numaralı "Bazı Vekâlet Binaları ile Temyiz Mahkemesi ve Hapishane Binalarının İnşasına Dair Kanun" ile Adliye, Nafia, İktisat, Maarif ve Ziraat Vekâleti, Temyiz Mahkemesi ve Hapishanelerin müstakil binaları için 2-3,5 milyon TL'ye kadar harcama yapılabileceği açıklanmıştır. Bu binaların ödemesi için en fazla 12 yıl müddet biçilmiş, kanunun icrasında da Maliye Vekili sorumlu tutulmuştur.[24]

İktisat Vekâletinin müstakil binası (1933-1934) Avusturyalı mimar Clemens Holzmeister tarafından yapılmıştır. Bu dönemde ülkede birlik ve beraberliği temsil etmek üzere bütün bakanlıklar tek bir yerde vücut bulmuştur. Bu yer ise bağımsızlığın ilan edildiği başkent Ankara'nın Vekâletler Caddesi olmuştur. Holzmeister'ın ilk projesi Müdafaa-i Milliye Vekâleti (1928-1931) olmuş, bunun dışında Holzmeister'ın diğer vekâlet binası projeleri Dâhiliye (1933-1934), Nafia (1933-1934), Maarif (1934)

21 TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, (2010). TBMM Albümü (1920- 2010). Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü.

22 Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1968.

23 Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, "İktisat Vekâlet'inin bazı daireleri için Evkaf Umumu Müdürlüğü'ne Ait Binanın Aylığı 150 Liraya Kiralanması" Tarih: 07.01.1932 Sayı:12129 Fon Kodu:30..18.1.2 Yer No: 25.3..7.

24 TBMM Zabıt Ceridesi (14.01.1933). Devre 4. İçtima Senesi:2. Cilt: 12. İçtima Sayısı: 24. s. 1- 2.

Vekâletleri olmuştur. Temel kamu hizmetlerine dönük olan Sıhhat ve İçtimai Muavenet (1926), Adliye (1925-1926) ve Hariciye Vekâleti (1927) binaları daha önceden inşa edilmiştir. Dört katlı olarak tasarlanan ve bugün Yargıtay Ek Binası olarak kullanılan Vekâlet binasının müstakil olarak inşa edilmesiyle, Vekâletin gerçek anlamda vücut bulduğu söylenebilir[25].

3. KURUMUN FAALİYETLERİNE YÖN VEREN DEVLETÇİ MANTIK

TBMM'nin açılışından yeniden İktisat Vekâletinin kuruluşuna kadar olan dönemde, ülkenin iktisadi politikalarına, daha önce de bahsedildiği gibi, liberal ancak milli karma ekonomi politikası anlayışı hâkim olmuştur. Bu ekonomi politikası yerine getirilirken klasik anlamda liberal bir mantıkla ilerlenmemiş, yerli burjuvazi yaratma yolunda yapılan millileştirmelere yönelik müdahaleler, limanların tekelleştirilmesi, fabrikaları devletin işletmesi, kurulan bankalar, bu mantığın somut örnekleri olmuştur. Ancak uygulanan liberal politikaların olumsuz sonuç vermesi, dünyadaki ekonomik kriz ve de dış ülkelerde özellikle Sovyet Rusya'da uygulanan başarılı planlı güdümlü iktisat politikaları, devletin ekonomi politikalarını etkilemiştir. Dolayısıyla bu politikanın uygulayıcısı olan İktisat Vekâletinin faaliyetlerine yön veren mantık, çevrede ortaya çıkan önemli kırılmalar ve etkilerle devlet adamları tarafından değişmiş ve şekillenmiştir.

İktisat Vekâletinin hizmetlerine yön veren pragmatik ve ılımlı devletçi mantık, bir ideoloji veya sistematik bir teorinin sonucu değil tamamen ülkenin ihtiyaçlarından doğan pragmatik bir yaklaşımla ortaya çıkmıştır. Bir diğer deyişle, ortaya çıkan devletçi mantık, çevrede ortaya çıkan unsurlar ve ülkenin kendine özgü koşullarından ortaya çıkmıştır. Hatta bu dönemde ortaya çıkan devletçilik mantığının sosyalizme yakınlaştırılması, siyasetçiler tarafından hoş karşılanmayarak "devletçilik" kelimesi yerine "mutedil devletçilik" kelimesinin kullanılması uygun görülmüştür. Bu kavramın içeriği ise devlet adamları tarafından doldurulmuştur.[26] Nitekim *devletçilik* kavramı 1931 yılında programa girmiş ve bu mantığın uygulanması amacıyla Mustafa Kemal Paşa "Mutedil Devletçilik" görüşünü savunan Mahmut Celal Bey'i, "Münferit Devletçilik" görüşünün liderliğini yapan İsmet Bey Hükümetinde İktisat Vekilliğine getirmiştir[27].

02.10.1930 tarihli Meclis görüşmelerinde dönemin İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey, vekâletin faaliyetlerine yön veren mantığı şu sözlerle belirtmiştir[28]:

25 Hürriyet (05.10.2008), Başkent Tarihinin Değişen Yüzleri, Erişim: 26.07.2016. http://www.hurriyet.com.tr/baskent-tarihinin-degisen-yuzleri-10041244; Hasan Kuruyazıcı, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Alman Mimarlar", Arkitekt Dergisi, Eylül, 1-10, 2002.; İnci Aslanoğlu, Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2001.

26 Şahin, 2002, a.g.k., s.58.

27 M. Akif Tural, Atatürk Döneminde İktisadi Yapılaşma ve Celal Bayar (1920-1938), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 115.

28 TBMM Zabıt Ceridesi (02.10.1930). Devre 3. İçtima Senesi: 3. Cilt: 21. İçtima Sayısı: 84. s. 45- 46.

> "ülke sınırları içerisinde iktisadi menfaatler kendi halinde veya olabildiğince anarşik düzeyde hareket etmeyecektir. İktisadi işler ahenkli ve dengeli bir şekilde belli bir noktaya doğru ilerleyecektir. Ancak bu noktada devletin faaliyeti kişisel teşebbüsün yerine geçmeyecektir. Kişisel teşebbüsün önündeki engeller yine kaldırılacak, kişisel teşebbüslerin birbirlerinin çıkarlarını zedelemesini engelleyecek, onları genel kamu çıkarını koruyacak şekilde yönlendirecektir. Devletçilik dendiği zaman bu anlaşılmalıdır, bu amacı elde etmek için de devlet müdahalesi esastır. Eğer devlet müdahale etmezse ülkenin içerde ve dışarda kişisel menfaatler, ülkenin birliği ve varlığı tehlike altında olacaktır."

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere pragmatik, ılımlı, devletçi kurumsal mantık, özel teşebbüsü kaldırıp onun aleyhine faaliyette bulunmak anlamına gelmemiştir. Vekâlet piyasa mekanizmasını esas almış, özel girişimin yerine devlet girişimini ikame etmemiş, özel ve kamu kesiminin üretim alanında yan yana bulunacağı ve birbirlerini tamamlayacağı politikalar uygulamıştır. Bu mantıkta vekâlet, özel sektör ile alakalı daha önceden yaşanan olumsuz tecrübelerden dolayı, ekonomik gelişmeyi özel sektörden beklemek yerine bazı sanayi yatırımlarını yerine getirerek, devleti etkin hale getirecek politikalar uygulamıştır. Daha önceden devlet işletmeciliği geçici olarak düşünülmüş, bu amaçla da ilk başta işletmeler anonim şirket statüsünde kurulmuştur.[29] Ancak özel sektörden beklenen fayda elde edilmediği için daha sonradan bu işletmeler devletin eline geçmiştir.[30]

İktisat Vekâletinin faaliyetlerine yön veren mantık, yukarıda belirtildiği gibi kendine özgü özelliklere sahip olmuştur. Bu kapsamda bu mantığı devletleştirme ile eş görmek çok da doğru bir saptama olmayacaktır. Nitekim İktisat Vekâleti faaliyette bulunduğu dönemde, yabancı sermayeye karşı çıkılmamıştır. Örneğin 1928- 1938 yılları arasında Vekâlet tarafından 17 yabancı şirket millileştirilse de Vekâletin icraatlarına yön veren mantığın en yoğun olduğu 1934-1938 yılları arasında da 32 yeni yabancı sermayeli şirket kurulmuştur[31]. Faaliyetlerine yön veren mantığın en

29 Bu duruma örnek Chester Projesi verilebilir. Projenin temeli 1910 yılında Babıali'nin Chester imtiyazını vermesi talebiyle başlatılmış, ancak o dönem Almanya tarafından bu imtiyazın parlamento tarafından onayı engellenmiştir. Proje, 1922 yılının sonunda yeniden ortaya çıkmıştır. 1922 yılında ise hükümet bu imtiyazı Osmanlı Amerikan Kalkınma Şirketi adıyla hareket eden Chester ve Kennedy'e tanımıştır. 99 yıllık imtiyaz anlaşmasına dayanan proje, şirketin Doğu'da çok geniş bir alanı kapsayan bölgede, demiryolu inşa etmesi ve demiryolu etrafındaki alanda (20'şer kilometre) madenleri işletmesi öngörmüştür. Bu kapsamda da hükümet, şirkete geniş bir vergi muafiyeti tanımıştır. Buna ek olarak, İktisat Vekili makine devrine girmek için Mr Kennedy ile sözleşme imzalamıştır. Anlaşmada şirketin beş ay içerisinde Türk Anonim Şirketine dönüşmesi gibi milli bir iktisat politikası öngörülmüştür. Ancak meclise sunulan proje kabul edildiği halde, proje ekibi finansman yetersizliği nedeniyle harekete geçememiş, 18 Aralık 1923 yılında da sözleşme feshedilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Avcıoğlu, 1987, s. 152; Türkdoğan, 1981, s. 433; Altun, 1981, s. 53-54).

30 Şahin, 2002, a.g.k., s. 58-59; Özhan Uluatam ve Tan Turgut, Türk İktisat Politikasının Hukuki Çerçevesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 4.

31 Ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Sezai Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Yurt Yayınevi, Ankara, 1986, s. 178; Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s.296-297.

önemli kurumsal çıktıları ise İktisat Programının yapılması, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, Devlet Sanayi Ofisi, Sümerbank, Etibank, Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Sanayi Kredi Bankası, Merkez Bankası, Şeker, Çimento, Kâğıt Sanayisi olmuştur.

4. KURUMUN MİSYONU: İKTİSADİ BAĞIMSIZLIĞI SAĞLAMAK

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi bağımsızlığının sömürgeciliğe karşı yapılan bir mücadele sonucu ortaya çıkması, onun iktisadi bağımsızlığı elde etme mücadelesini koşullandırmıştır. Ancak bu durum yabancı sermayeye tamamen karşı durma veya yabancı sermayenin ülkeye girişini engelleme anlamına da gelmemiştir. Nitekim İzmir İktisat Kongresi'nde ekonomik gelişmeye katkısı olmak koşuluyla yabancı sermayeye izin verilmesi kararı alınmış, dönemin İktisat Vekillerinden Sırrı Bey de yabancı sermayenin ülkeye girişinin kolaylaştırıldığını ancak hiçbir zaman bu sermayenin ülke menfaatine zerre kadar zarar vermesine müsaade edilmeyeceğini belirtmiştir.[32] Bir başka deyişle, iktisadi bağımsızlığı sağlamak amacıyla yabancıların tekel kurması ve/veya ülkenin iktisadi kararlarını etkilemesi engellenmeye çalışılmış, bunun dışında yabancı sermayeye yönelik çok katı bir tutum sergilenmemiştir. İktisadi bağımsızlığı sağlamak, yabancı sermayeye karşı olmaktan çok milli sermayeyi oluşturmak, çoğaltmak veya devlet öncülüğünde planlı kalkınma gibi uygulamalar şeklinde ortaya çıkmıştır.

İktisat Vekâletinin kuruluşundan İktisat Vekâletinin yeniden vücut bulmasına kadar geçen süre zarfında, ülkede siyasi bağımsızlığı tam anlamıyla gerçekleştirme amacıyla ekonomik bağımsızlık büyük önem arz etmiştir. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak Vekâletin faaliyetlerine yön veren mantık değişse de misyonu yine "iktisadi bağımsızlığı sağlamak" olmuştur. İktisadi bağımsızlığı garanti altına alma misyonu, daha çok Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki siyasetçiler tarafından dile getirilmiştir. "Ülkenin iktisadı egemen olmadıkça, o ülkeyi kurtulmuş olarak addetmek yanlıştır"[33], "İktisadi anlamda bağımsızlık sağlanırsa kurtulduğumuz gün o gündür"[34], "Ben ulusal egemenliği ulusal iktisat egemenliği olarak anlarım" gibi söylemler İktisat Vekâleti tarafından yapılan icraatlarla somutlaşmıştır. İster liberal ister devletçi mantıkla hareket edilsin temel amaç iktisadi bağımsızlığı sağlamak ve garanti altına almak olmuştur. Nitekim vekâletin teşkilat ve görevleri hakkındaki kanunun gerekçesinde, vekâletin varlık nedeni, ekonomik bağımsızlığı sağlama olarak açıklanmıştır.

Vekâlet ilk ortaya çıktığında iktisadi bağımsızlığı sağlamak ve garanti altına almak için ilk olarak İzmir İktisat Kongresini düzenlemiş, bu kongrede yerli

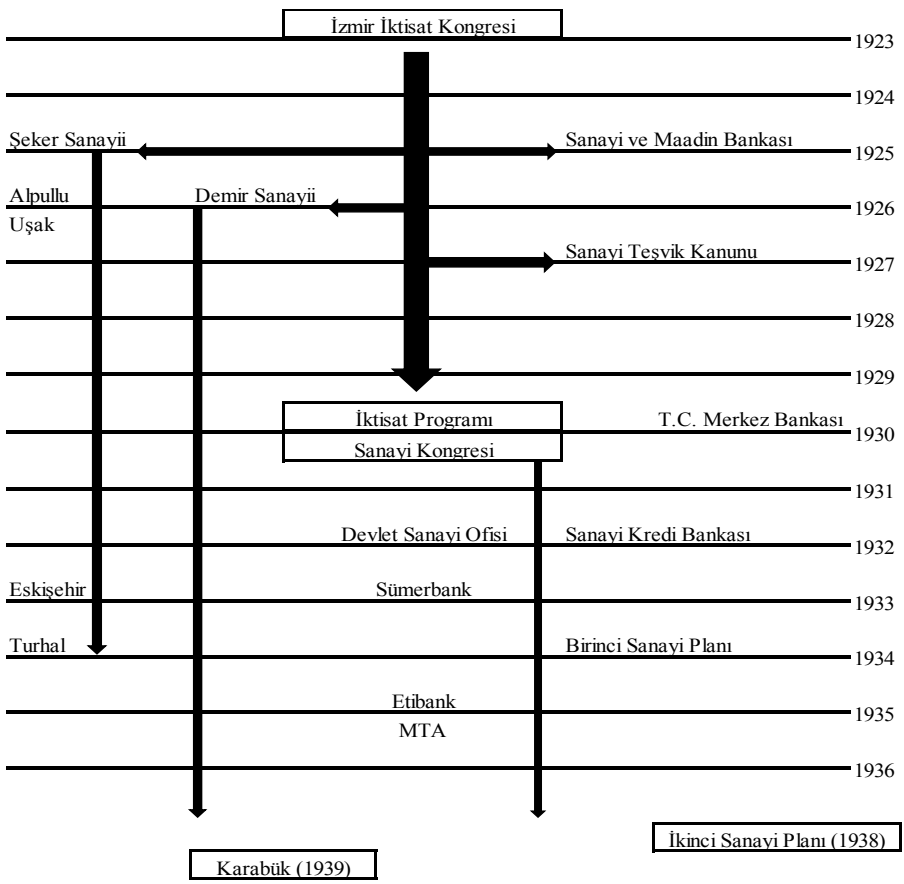
32 TBMM Zabıt Ceridesi (29.06.1922). Devre 1. İçtima Senesi: 3. Cilt: 21. İçtima Sayısı: 65. s. 165.

33 TBMM Zabıt Ceridesi (29.11.1920). Devre 1. İçtima Senesi:1. Cilt: 6. İçtima Sayısı: 105. s. 136.

34 TBMM Zabıt Ceridesi (01.01.1921). Devre 1. İçtima Senesi:1. Cilt: 7. İçtima Sayısı: 127. s. 111.

sermayeyi oluşturmak için finansman kurumlarını oluşturmuş (İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası), gerekli teşviki sağlamak için de hukuksal düzenlemeleri yapmış (1055 sayılı Sanayi Teşvik Kanunu) ve sanayi kuruluşlarının kurulmasını (şeker ve demir sanayisi vb.) sağlamıştır. İktisat Vekâleti yeniden kurulduğunda ise bu misyonu gerçekleştirmek için Vekâlet tarafından iktisadi program hazırlanmış ve devlet öncülüğünde sanayileşme programlarıyla Devlet Sanayi Ofisi, Sümerbank, Etibank, Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası gibi kurumsal uygulamalarla planlı devlet politikası izlenmiş, devletin yatırım ve üretimi gerçekleştirmesi sağlanmıştır (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. 1920-1938 Döneminde İktisadi Bağımsızlığı Sağlama Misyonunun Kurumsal İzdüşümü[35]

35 Ali Nejat Ölçen, 1923- 1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri Bildiri Kitabı (133-150), Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 135.

5. KURUMUN TEŞKİLATI

İktisat Vekâleti göreve başladığında, Ziraat Vekâleti ve Ticaret Vekâletinin kadro ile uzmanlık alanları aynen kabul edilmiş, ancak 1927 yılındaki Sanayi Genel Müdürlüğünün sınaiye ve mesai şubesi kaldırılmıştır. "Memurin ve Sicil Memuriyeti, Evrak Müdüriyeti, Kalemi Mahsus, İstatistik ve Neşriyat Müdürlüklüleri" bir araya getirilmiştir (tevhit). Böylece memur açısından tasarruf sağlanmıştır. Buna ek olarak, var olan kadroya iki müfettiş daha eklenmiştir. Bunun dışında merkezdeki kadrolarda bir değişiklik yapılmamıştır. Taşra kadrolarında ise gerçek anlamda bir değişiklik öngörülmemiştir.[36] Limanlar idaresi de bağlı kuruluş olarak bütçesi ile İktisat Vekâlet'ine aktarılmıştır.[37]

13.05.1929 yılında "İktisat Vekâlet'ine Bağlı Tahlisiye Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı" 15.05.1929 yılında 1445 sayılı Kanunla kabul edilmiştir. Tahlisiye Genel Müdürlüğü katma bir bütçeyle idare edilmiş, görevi de Karadeniz boğazı ve etrafındaki teşkilatı idare etmek olarak belirlenmiştir. Bütçesi uygun olursa da Türkiye'nin diğer denizlerinde tahlisiye teşkilatının kurulmasına izin verilmiştir[38].

28.05.1929 tarihinde Türk ihracatının ve ticaret yerlerinin artırılmasına yönelik her türlü yararlı bilgileri zamanında toplamak, raporlar, yayınlar ve diğer araçlarla ilgili kişileri bilgilendirmek, sergi, panayır düzenlemek ve uluslararası sergi, panayır, ticari ve iktisadi kongrelere katılmak, ihracat mallarıyla alakalı dış ülkelerde propaganda yapmak, ihracat malları ile ihracatla uğraşan tüccarlar hakkında talep gelirse bilgi vermek, ticaret usul ve teamülleri konusunda istenilen bilgileri Türk tüccarlarına vermek, ihracatın arttırılması, güçlendirilmesi için uzmanlarla ihracat tüccarları arasında birlikler yapma gibi iktisadi kuruluşların kurulmasına yardımcı olmak, yabancı ülkelerde ortaya çıkabilecek ticari uyuşmazlıklar ve yabancı memleketlerde ticari amaçlı seyahat eden tüccarlara her şekilde yardımcı olmak, onlara tüccar komisyonu bulmak ve tavsiyelerde bulunmak, dış ticaretle alakalı İktisat Vekâlet'inden yapılacak kanun ve projelerle alakalı görüş bildirmek üzere İktisat Vekâlet'ine bağlı ve merkezi İstanbul'da olmak üzere Haricî Ticaret Dairesi kurulması istenmiştir. İktisat Vekâleti tarafından hazırlanan "Harici Ticaret Dairesi Kanun Tasarısı" İktisat Encümeninin olumlu kararıyla İktisat Vekâletinin teşkilatında yer almıştır.[39]

36 TBMM Zabıt Ceridesi (19.04.1928). Devre 3. İçtima Senesi: 1. Cilt: 3. İçtima Sayısı: 62. s. 131.

37 TBMM Zabıt Ceridesi (19.04.1928). Devre 3. İçtima Senesi: 1. Cilt: 3. İçtima Sayısı: 62. s. 137.

38 TBMM Zabıt Ceridesi (13.05.1929). Devre 3. İçtima Senesi: 2. Cilt: 11. İçtima Sayısı: 64. s. 4- 5.

39 TBMM Zabıt Ceridesi (28.05.1929). Devre 3. İçtima Senesi: 2. Cilt: 12. İçtima Sayısı: 71. s. 7 -8.

Başvekâlete bağlı olarak 03.02.1930 tarihinde 1554 sayılı Kanunla kurulan İstatistik Genel Müdürlüğü[40] ile alakalı 20.05.1933 tarihli "İstatistik Genel Müdürlüğü Merkez Teşkilatı Hakkındaki Kanun Tasarısı"nda sanayi ve ticaret istatistikleri şubesi üçüncü sınıf memurluk olarak belirlenmiş ve bu şubenin görevleri, sanayi ve iç ticaret istatistiklerini hazırlamak, fiyat istatistiklerini belirlemek, genel sanayi tahrirlerini belirlemek, bu tahrirlere yönelik hazırlıkları yürütmek olarak sıralanmıştır. Bu kapsamda İktisat Vekâletinin merkez teşkilatında bulunan İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü bu genel müdürlüğe nakledilmiştir.[41]

Vekâletin teşkilatı ile alakalı bir diğer önemli gelişme 03.04.1933 tarihinde İktisat ve Maliye Vekâleti tarafından hazırlanan "Deniz ve Hava Ticareti Umum Müdürlüğü ile İç Hatlar, Dış Hatlar ve Fabrikalar ve Havuzlar Teşkilatı Hakkında Kanun Tasarısı" olmuştur. Deniz ticaretindeki işlerin ve bu alandaki rekabetin arttığı, kullanılmaz araçların idareye yük olduğu, bunların daima zarar ile hareket etmesinin bütçeye yük olduğu Mecliste dile getirilmiştir. Bu amaçla da deniz ticaretini günün ihtiyaçlarına göre idare etmek, devlet maliyesinden onu bilançosu ile baş başa bırakmak, kendine benzer devlet kuruluşları gibi kâr ve zararı göz önünde bulundurmak şartıyla Seyrisefain Genel Müdürlük halinden çıkarılarak üç müdürlüğe dönüştürmek, kılavuz, römorkörcülük ve Başbakanlığa ait yatlar işinin İktisat Vekâlet'ine alınması, postacılık tekelinin kurulması ve merkezde de Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü'nün ihdas edilmesi düşünülmüştür. Bahsi geçen bu gerekçelerle İktisat Vekâlet'ine verilen deniz, liman, sahil ve hava işlerinin yürütülmesi amacıyla "Deniz ve Hava Ticareti Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. Genel Müdürlük İktisat Vekâletinin merkez kadrosuna bağlı olarak kurulmuş, diğerleri ise Seyrisefain Genel Müdürlüğünden ayrılacak kuruluşlar olmuştur[42]. Son olarak 31.05.1933 tarihinde 2420 sayılı Kanunla "İktisat Vekâletine bağlı ve daha sonra bağlanacak deniz, liman, hava ve sahil kuruluşlarından görevli İktisat Vekâletine bağlı Deniz ve Hava Müsteşarlığı" kurulmuştur.[43]

Yukarıda görüldüğü gibi İktisat Vekâletinin teşkilat ve görevlerinde ortaya çıkan bu düzensizlik kurumda birçok karışıklığa yol açmış, bu amaçla da İktisat Vekâletinin teşkilat ve görevlerine yönelik ilk kanun hazırlıkları 1933 yılında başlamıştır. Bütçe görüşmelerinde Denizli Milletvekili Emin Bey tarafından, İktisat Vekâleti teşkilatının günün gereksinimlerini karşılamadığı, Vekâletin faaliyetlerinin kırtasiyeciliğe neden olduğu, özellikle taşradaki belli müdürlüklerin bir idare altında toplanması, merkezdeki büroların da teknik olarak güçlendirilmesi ve Vekâletin

40 İstatistik Genel Müdürlüğü'nün kurulmasına yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi (23.01.1930). Devre 3. İçtima Senesi: 1. Cilt:?. İçtima Sayısı: 75. s. 1- 3; TBMM Zabıt Ceridesi (01.02.1930). Devre 3. İçtima Senesi: 3. Cilt: 16. İçtima Sayısı: 28. s. 3.

41 TBMM Zabıt Ceridesi (20.05.1933). Devre 4. İçtima Senesi: 2. Cilt: 15. İçtima Sayısı: 54. s. 216.

42 TBMM Zabıt Ceridesi (31.05.1933). Devre 4. İçtima Senesi: 2. Cilt: 15. İçtima Sayısı: 64. s. 3.

43 TBMM Zabıt Ceridesi (31.05.1933). Devre 4. İçtima Senesi: 2. Cilt: 15. İçtima Sayısı: 64. s. 465.

faaliyet programının olması gerektiği belirtilmiştir[44]. Dönemin İktisat Vekili Mahmut Celal Bey de bütçe görüşmelerinde, Vekâlete üst üste görevler yüklenildiğini ancak bu teşkilatla bu görevlerin yapılamayacağının farkında olduğunu belirtmiştir. Vekâlet sürekli başka işlerle meşgul olduğu için bu işi biraz ötelemiş ancak bir kanun tasarısı hazırladığını, bu kanun tasarısı hazırlanırken de diğer ülkelerdeki teşkilatların araştırıldığı, uzmanlarla birlikte çalıştığını belirtmiştir.[45] 05.07.1934 tarihinde de Başvekil İsmet Paşa, hükümetin icraat ve genel siyaseti hakkındaki beyanında, İktisat Vekâletinin ekonomik ve siyasi buhranda ilerlemeyi sağlayacak önlemleri aldığını, bu kapsamda İktisat Vekâletinin teşkilatıyla gerçek anlamda ilgilenilmesi gerektiğini belirtmiş ve İktisat Vekâletinin teşkilat ve görevlerinin belirlenmesi zaruriyetini zikretmiştir[46].

27.05.1934 tarihinde İktisat Vekâleti tarafından hazırlanan vekâletin teşkilat ve görevleri hakkında kanun tasarısı Meclis'e taşınmıştır. Yapılan müzakereler sonucunda 27.05.1934 tarihinde 2450 sayılı Kanunla "İktisat Vekâleti Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Bu kapsamda İktisat Vekâleti aşağıda belirtilen görevleri icra etmiştir:

> "*A- Kara ticareti*: şirketler ve sigortalar idaresi, dâhili ticaret odaları ve borsalar işleri, standardizasyon işleri, uyuşturucu maddeler tekel işi, kredi işleri, tarife işleri ticaret mümessilleri işleri, harici ticaret ve hariçteki Türk ticaret odaları işleri, Türk ihracat malları ve ihraç memleketine ait işler, ticaret sözleşmeleri ve ticari münasebetler, milli iktisadi koruma işleri, yabancı devletlerin iktisadi tedbir ve mevzuatına dair işler, ihracatı ve teşkilatlandırma işleri. *B. Deniz Ticareti*: liman hizmetleri ve teçhizatı işleri, liman şirketi işleri, ulusal ve uluslararası deniz ve su mevzuatı ve yabancı vapur işleri, devlete ait vapur teşekkülleri işleri, özel teşebbüslere ait vapurların işleri, havuz ve fabrika işleri, kılavuzluk ve yatlar işleri, hava ticaretine ait işleri, tahlisiye ve gemi kurtarmaya ve fenerlere ait işler, deniz ve havaya müteallik fenni tetkikat işleri, deniz mahsulleri ve avcılığı işleri *C. Sanayi ve maadin*: sanayi teşvik işleri, sınai mülkiyet işleri, el sanatları ve küçük sanatlara müteallik işler, Sümerbank ve devlet sermayesiyle tesis olunacak fabrika işleri, iş ve işçilere müteallik işler, elektrifikasyon işleri, sanayi tetkikat işleri, madenler taharri ruhsatnameleri ve imtiyaz işleri, madenler taharri ve işletme işleri, maden kömürleri ve müştaklarına ait iler, maden tetkikatı işleri D. Kara ve deniz nakliyatı ile liman gümrük, belediyeler iskeleler, rıhtımlar sigorta tarifleri, imtiyazlı şirketlerin sözleşmelerine bağlı tarifeler gibi ülke ekonomisi ile alakalı işlerin vekâletlerce hazırlandıktan sonra, icra vekilleri heyeti kararına göre tetkik edilen işler, a,b,c,d fıkralarında yazılı olan işlerle alakalı olup, kanunda belirtilmemiş diğer işler kanun, nizamname ve icra vekilleri heyet, kararı ile kendisi yapacağı

44 TBMM Zabıt Ceridesi (18.05.1933). Devre 4. İçtima Senesi: 2. Cilt: 15. İçtima Sayısı: 53. s. 163.

45 TBMM Zabıt Ceridesi (18.05.1933). Devre 4. İçtima Senesi: 2. Cilt: 15. İçtima Sayısı: 53. s. 171.

46 TBMM Zabıt Ceridesi (05.07.1934). Devre 4. İçtima Senesi: 3. Cilt: 23. İçtima Sayısı: 78. s. 454.

açıklamış, 2. Madde bu işleri yerine getirmek için iktisat vekâleti teşkilatı bir müsteşar idaresi altında, deniz ticareti müsteşarlığı, iç ticaret, sanayi ve maadin ve limanlar ve deniz nakliyatı işleri genel müdürlüğü ve dış ticaret (türk ofis) reisliğinden ve ölçüler müdürlüğü ile ihracatı teşkilatlandırma müdürlüğünden ve tarifeler tetkik, sanayi ve maadin tetkik, teftiş ve murakabe heyetlerinden ve hususi kalem, müşavir, uzman, mütercimler ile hukuk müşavirliği, zat ve levazım ve evrak işleri müdürlüklerinden, mektep, müze, laboratuvar kuruluşlarından olduğu belirtilmiştir. Merkez ve vilayet için bu teşkilata yönelik memur adet ve ücretleri kanuna bağlı 1 numaralı cetvelde gösterilir[47]. Teşkilattaki memurların ne görevi yapacağı, teftişlerinin ve cezalandırmalarının nizamnamelerle yapılacağı açıklanmıştır.[48]"

Bu Kanun'un gerekçesini ise İktisat Vekâleti şu şekilde açıklamıştır:

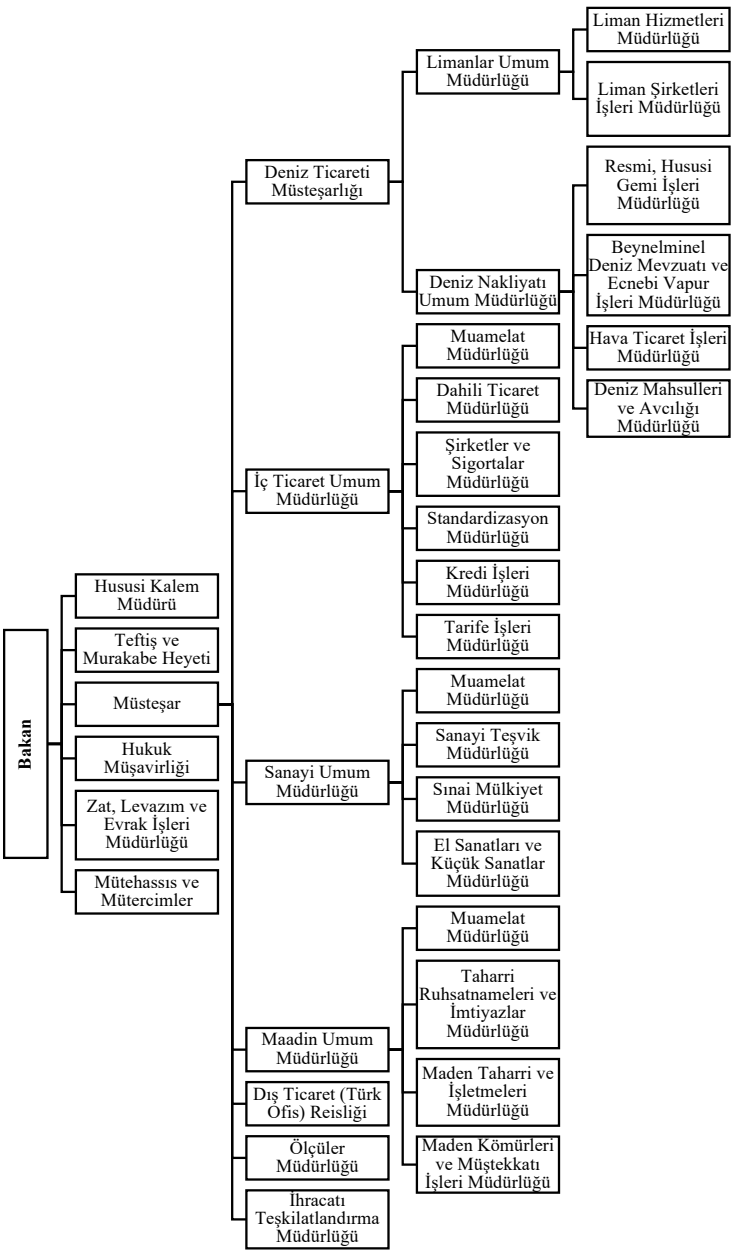
"İktisat Vekaleti'nin ilk teşkilatı Osmanlı döneminde Nafia Nezaretine ikincil bir hizmet olarak ortaya çıkmış, daha sonra ticaret ve ziraat işleri de birleştirilerek uzun süre müstakil bir nezaret olarak kalmıştır. Bu dönem Osmanlı devleti, milli iktisat gibi bir bilince sahip olmadığı ve iktisadi bağımsızlıkları kapitülasyonlarla birlikte iktisat politikaları ve bağımsızlığı yabancıların eline geçtiği, o dönem ülkede ne ticaret ne de sanayi anlamında iktisadi kalkınmayı sağlayacak bir ortam olmamıştır. I. Dünya savaşının ardından da bu teşkilat kısa sürede yok olmuştur. Milli iktisat ülküsü Türkiye'de milli bir hükümetin oluşturulması ile doğmuş, ülkenin sanayi ve ticari anlamda da bu bağımsızlığını sağlamak amacıyla İktisat Vekâleti kurulmuş, bu vekâletin o dönemki teşkilatından bir takım değişikler ve ilavelerle teşkilatını muhafaza etmeye çalışılmıştır. Ancak son beş yıldır ortaya çıkan dünya ekonomik buhrandan dolayı, ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde, ülkenin iktisadi varlığını genişletecek, milli refahını yükseltecek bu vekâletin iktisadi ilim ve tekniğin temel prensipleri dâhilinde daha planlı bir şekilde devam etmesi ve vekâletin ülkedeki tüm girişimler için kaçınılmaz bir rehber olması, ihraç mallarının teşkilatlandırılması, yabancı ülkelerdeki Türk mallarının gittiği ülkelerde sürekli değiştiği, o ülkelerin aldığı tedbir ve mevzuatın çok yakından takip edilmesi, iç ve dış pazarlarda Türk mallarının sürümü için çaba gösterilmesi nedeniyle yeniden planlı bir şekilde teşkilatlanması gereği duyulmuştur."[49]

47 TBMM Zabıt Ceridesi (27.05.1934). Devre 4. İçtima Senesi: 3. Cilt: 22. İçtima Sayısı: 58. s. 302- 304.

48 TBMM Zabıt Ceridesi (27.05.1934). Devre 4. İçtima Senesi: 3. Cilt: 22. İçtima Sayısı: 58. s. 306.

49 TBMM Zabıt Ceridesi (27.05.1934). Devre 4. İçtima Senesi: 3. Cilt: 22. İçtima Sayısı: 58. s. 1.

Şekil 2. İktisat Vekâleti Merkez Teşkilatı (1934)[50]

50 27.05.1934 tarihli 2450 sayılı "İktisat Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun"dan faydalanarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

6. İKTİSAT VEKÂLETİNİN KURUMSAL AMAÇ VE İCRAATLARI

1928-1938 yılları arasında İktisat Vekâletinin yaptığı kurumsal işler incelendiğinde kurumun faaliyetlerine yön veren mantığa ve misyonuna uygun kurumsal amaçlar: Yerli sanayiyi korumak ve geliştirmek, TL'nin değerini korumak, kredi kuruluşlarının sayısını artırmak, korumacı dış ticaret politikası yürütmek ve ihracatı arttırmak, sanayi ve ticareti teşvik etmek, iktisadi kuruluşları güçlendirmek ve sayısını arttırmak, planlı ve rasyonel kalkınmayı sağlamak, devlet eliyle büyük sanayiler kurmak ve madenlerin işletilmesini sağlamak olarak özetlenebilir. Vekâletin bahsi geçen amaçları gerçekleştirmek üzere uyguladığı ticaret ve sanayi alanındaki önemli icraatları aşağıdaki başlıklarla açıklanabilir:

6.1. Sanayi Teşvik Kanunu'nun Tadili

1927 tarihli 1055 sayılı Sanayi Teşvik Kanunu çıktığında 500'e yakın firma bu kanundan yararlanmıştır.[51] Sanayi ve Teşvik Kanunu'ndaki kapsamlı düzenleme 1929 yılından sonra gerçekleşmiş, bu dönemde gümrük tarifelerinin kontrolünün devletin eline geçmesi, ülkenin yerli sanayisini korumasına imkân sağlamıştır. Yapılan düzenleme ile gereksiz sanayi kuruluşlarının kurulmasının önüne geçilmiştir. 2261 sayılı "28 Mayıs 1927 Tarih ve 1055 Numaralı Teşvik-i Sanayi Kanunu'na Müzeyyel (ilave) Kanun" 03.06.1933 tarihinde kabul edilmiştir. Kanun'la 1055 sayılı Kanun'un 9. ve 41. maddesi değiştirilmiştir. Kanun'un 3. maddesinde Kanun'un ilanından sonra kurulacak sanayi kuruluşlarına İktisat Vekâleti tarafından "üretim teşviki sanayi muafiyet ruhsatnamesinin" verilebilmesi için "memleketin ihtiyaçlarına göre o şubede fazla üretim bulunmaması, bu kuruluşların memlekette yetişen ve keyfiyetçe hariçten getirileceklerle aynı nitelikte bulunan ham veya yarı mamul maddelerin sürümüne ve inkişafına mani olmaması ve ham maddeleri kısmen veya tamamen hariçten gelecek sanayinin memlekette bırakacakları işçilik ve sair faidelerin muafiyet vermek sureti ile himayeye değer ehemmiyette bulunması" şartı getirilmiştir. Buna ek olarak ülkenin ihtiyacına göre fazla üretim olup olmadığının ve bunun ne suretle belirleneceğinin İktisat Vekâleti tarafından belirlenen bir nizamname ile düzenleneceği belirtilmiştir. Son olarak 09.06.1937 tarihinde kabul edilen 3220 sayılı "Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun 30 ve 36. Maddelerinin Tadili Hakkında Kanun" la Kanun'un 30. ve 36. maddeleri değiştirilmiştir.

1927 yılında çıkarılan Sanayi Teşvik Kanunu'ndan 1927 yılı sonunda 490, 1932'de 1473, 1933'te 1397, 1934'te 1310, 1935'te 1161, 1936'da 1101, 1937'de 1116, 1938'de 1160 firma[52] yararlanmıştır.

51 TBMM Zabıt Ceridesi (24.01.1929). Devre 3. İçtima Senesi:7. Cilt: 2. İçtima Sayısı: 29. s. 70.

52 Derin (1940, s. 85), bu düşüşü sanayi kuruluşlarının daha fazla verim sağlamak amacıyla, kendi aralarındaki birleşmelere bağlamıştır.

6.2. Devlet Bankası Adıyla Merkez Cumhuriyet Bankası Projesi

Ekonomik buhranın yarattığı olumsuz sonuçları gidermek ve para politikasını idare etmek amacıyla bir bankanın teşkili zorunlu görülmüştür. Ülkenin iktisadi hayatında en önemli görevleri ifa etmek üzere Devlet Bankası adıyla Merkez Cumhuriyet Bankası Projesi, ülkeyi tanıyan ve uzun süre ülkede çalışmış olan yabancı bir profesör tarafından araştırma ve incelemeye tabi tutulmuştur.[53] 28.05.1930 tarihinde icra vekilleri heyeti tarafından hazırlanan "Cumhuriyet Merkez Bankası Hakkında Kanun Tasarısı" Bütçe, Maliye ve İktisat Encümenlerine gönderilmiştir. Kanun gerekçesinde birçok ülkenin devlet bankaları kanunları araştırılarak ülkenin ihtiyacına göre uzman, yabancı profesör ve bankacıların görüşleriyle Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nun hazırlandığı belirtilmiştir. Kanun, İktisat ve Maliye Encümenleri tarafından beraber tetkik edilmiş ve görüşülmüştür. Yapılan görüşmeler sonucunda 11.06.1930 tarihinde 1715 sayılı Kanunla "Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası" kurulmuştur. Bankanın, "Türkiye Cumhuriyeti İhracat Bankası" unvanı altında anonim şirket hükümlerine uygun bir kuruluş olarak, elli yıllık bir imtiyazla idare edilmesi planlanmıştır. Bankanın kurulma amacı, "ülkenin banknot ihtiyacını karşılamak, ülkenin iktisadi anlamda gelişmesini sağlamak, ıskonto fiyatını belirlemek veya para piyasasını düzenlemek, hazine işlerini yerine getirmek" olarak belirlenmiştir.[54]

6.3. Devlet Sanayi Ofisi, Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası ve Sümerbank

1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası 1, 3 milyon TL sermaye ile görevine başlamış ve askeri fabrikalar hariç her türlü kamu sanayisini idare etmekle yetkilendirilmişti. 1925 yılında 5,8 milyon TL olan cirosu, 1927 yılında 14,1 milyon TL'ye yükselmiş ancak ekonomik buhranın neden olduğu durgunluk neticesinde bu miktar 1932 yılında 10,1 milyon TL'ye düşmüştür[55]. Ekonomik sıkıntılar ve sanayi kredisinde yaşanan sorunlar sonucunda hükümet yeni arayışlara girmiş ve bu arayışların sonucunda 1932 yılında Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankasını kurmuştur. Devlet Sanayi Ofisi "sanayi teşebbüslerin bütün başarı sırları ucuz sermaye teminine dayanır, banka belirli vadeler sonunda belirli gelirler bekler. Hâlbuki sanayi hayatında vadeler ve irat konjonktüre bağlıdır. Banka plasmanlarının birçok teminatı vardır. Sanayiye yatırılan sermaye ise işletmecinin dirayetine ve piyasa koşullarına bağlıdır. Bankalar sanayi teşebbüslerine gereğinden çok kredi bağladıkları takdirde, açtıkları bu kredileri kurtarmak için fiilen işletmeciliğe girerler ve nihayet bankacılık fonksiyonlarını yerine getiremez hale gelirler" gibi gerekçelerle sanayi faaliyetleri yürütmek; Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası da sanayi kredi

53 TBMM Zabıt Ceridesi (17.05.1930). Devre 3. İçtima Senesi:3. Cilt: 19. İçtima Sayısı: 59. s. 78.

54 Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi (09.06.1930). Devre 3. İçtima Senesi:3. Cilt: 20. İçtima Sayısı: 73; TBMM Zabıt Ceridesi (29.05.1930). Devre 3. İçtima Senesi:3. Cilt: 19. İçtima Sayısı: 65.

55 Ergin, 1977, a.g.k., s. 37.

işlerini yürütmek üzere kurulmuştur.[56] Ancak bu kuruluşlar kurulduğundan itibaren eleştirilerin odağı olmuştur. Nitekim 15.05.1933 tarihli Meclis görüşmelerinde Ali İktisat Meclisi'nin raporunda, Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası'nın kurulmasının olumsuz bir gelişme olduğu, bunların eski haline dönmesinin mantıklı olduğu belirtilmiştir. Birçok gazetede "Sanayi Kredi Bankası eski haline getirilecektir" yazısının manşetlerde yer aldığı açıklanmıştır. İzmir Milletvekili Hüsnü Kitapçı, Ali İktisat Meclisi'nin ülkenin iktisadını yükseltecek önlemleri ve nedenleri araştırdığını, bu nedenle İktisat Vekâletinin kurmayı konumunda olması gerektiğini, ancak 1932 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası'nın kuruluş kanunlarının Meclis'te müzakere edilerek çıkarılmadığını açıklamıştır[57]. Dönemin İktisat Vekili Celal Bey de Ali İktisat Meclisi'nin[58] iktisat ile alakalı gündemi hükümete sunduğunu, Meclis'in bu gündemi ele alıp uygun olanı icra ettiğini açıklamış, İktisat Vekâletinin bu kuruluşa her zaman danıştığını, bu senede gündem verdiğini belirtmiştir. Gündem de "sanayi nasıl yükselir" şeklinde olmuştur. Elde edilen yönlendirmeler neticesinde de bu kanunların çıkarıldığını, onların yönlendirmeleriyle kanunların yeniden encümenlerde görüşüldüğünü ve yine Meclis'e sunulduğunu açıklamış, yapılan düzenlemelerin ülkenin müdafaa silahı olduğunu söyleyerek kuruluşları savunmuştur[59]. Genel olarak Devlet Sanayi Ofisi "her türlü inisiyatiften yoksun, hükümet resmi makamlarına bağlı, nev'ima bir devlet dairesi niteliğinde kurulduğu için; Türkiye Sanayi Kredi Bankası'nın da sermayesinin büyük bir kısmının teşebbüs ve işletmelere bağlamış olduğu, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'ndan çok az bir sermaye devraldığı ve kendisine tahsis olunan diğer kaynaklar da zayıf olduğu için" büyük başarılar elde edememiştir ve kurumlar sürekli eleştirilmiştir[60]. Yaşanılan bu gelişmeler sonucunda 03.06.1933 tarihinde İktisat Vekâleti tarafından hazırlan Sümerbank Kanunu Meclise taşınmıştır. Kanun gerekçesinde Sanayi ve Maden Bankasının, Sanayi Kredi Bankası ile Devlet Sanayi Ofisine ayrılması ile Sanayi Kredi Bankası var olan sermayelerin ofise bağlı fabrikalara vermesi için kendisine bahşedilen görevleri yapamadığı belirtilmiştir. Banka Kanunu'nun da bu sermaye sıkıntısını tamamlamak için 1055 sayılı Sanayi Teşvik Kanunu'nun sağladığı bazı muafiyetleri kaldırılarak bu bankaya aktarılmıştır. Ancak makine muafiyetinin kaldırılması, gümrük vergilerine muamele vergilerinin de eklenmesi makine fiyatlarını yükseltmiş bu nedenle yeni sanayi kuruluşlarından beklenilen hasılat sağlanamamış, tasarruf olarak tasarlanan gelir, bankaya sermaye yerine külfet olmuştur. Diğer taraftan Sanayi ve Maadin Bankasının elindeki fabrikaları devralan Devlet Sanayi Ofisi, yerli sanayiyi arttırmak yerine

56 Sanayi ve Teknoloji bakanlığı, 50 Yılda Türk Sanayi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara, 1973, s. 5.

57 TBMM Zabıt Ceridesi (15.05.1933). Devre 3. İçtima Senesi: 2. Cilt: 15. İçtima Sayısı: 50. s. 78.

58 Ali İktisat Meclisi'ni 1935 yılında İktisat Vekili kaldırmıştır. Mustafa Aysan'ın Celal Bayar'la yaptığı sohbette, Bayar İktisat Meclisi'nin ilkel bir zihniyete sahip olduğunu, sürekli münakaşa ettiklerini belirtmiş, yeniden İktisat Vekili olunca meclisi lağvettiğini açıklamıştır (Aysan, 1997, s. 15).

59 TBMM Zabıt Ceridesi (16.05.1933). Devre 4. İçtima Senesi: 2. Cilt: 15. İçtima Sayısı: 51. s. 108- 109.

60 Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 1973, a.g.k., s. 5-6.

sanayi sınıfını endişeye düşürmüştür. Bu nedenle bu iki kuruluşun İktisat Vekâleti tarafından milli sanayinin ihtiyaçlarına göre yeniden bir düzenlemeye ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle ülkenin gereksinimi ve çıkarları için kaçınılmaz olan sanayi şubeleri kurulmuştur.[61] Sümerbank'ın ülkenin ekonomisine uygun devlet programında ilk önce kurulması istenilen sanayi şubelerinin kurulmasında milli ve özel girişimcilerle beraber çalışması, milli tasarrufun artırılması ve sermayelerin ülkenin ekonomisine katkı sağlayacak şekilde kullanılması için Sümerbank'a ait olan fabrika hisselerinin bir kısmının Türk girişimcilere verilmesi uygun görülmüştür. Sümerbank'a elde edeceği kazançla ülkenin sanayisine hizmet edecek şekilde uzman mühendis, sanayi mühendisleri ve ustabaşı yetiştirme görevi de verilerek bu bankanın kuruluşuna karar verilmiştir.[62] 03.06.1933 tarihli ve 2262 Sayılı Kanun'la Sümerbank kurulmuştur. Ülkenin kendi ihtiyaçlarından doğan devletçilik politikasının önemli bir yansıması olan Sümerbank, faaliyet gösterdiği dönem boyunca birçok sanayi alanında hizmet vermiş ve bankacılık hizmetleri de yürüterek ülke kalkınmasında önemli katkılar sağlamıştır.

6.4. 1930 Tarihli Sanayi Kongresi ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulanmasına yönelik girişimlerin itici güçleri arasında 1930 tarihli Sanayi Kongresi ve Programlar başlığında anlatılan İktisat Vekâleti tarafından düzenlenen 1930 tarihli "İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor"dur. 1930 tarihinde vekâlet tarafından hazırlanan rapor, yapılacaklardan çok nasihatleri içerse de ülkede belli bir plan çerçevesinde fabrikaların kurulması ve sanayinin inkişafının gerekliliğini vurgulamıştır. 1930 tarihli Sanayi Kongresi, Mustafa Kemal Paşanın desteği ve himayesinde kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin öncülüğünde, sanayinin milli ve çağdaş unsurlarla gelişmesini sağlayacak yolların gereklerini aramak üzere düzenlenen önemli bir girişim olmuştur. 22.04.1930 tarihinde Ankara'da açılışı gerçekleşen kongreye sanayi alanında birçok girişimci katılmış, gündem "hammadde, sermaye ve kredi, vergiler ve rüsum, Teşvik-i Sanayi Kanunu ve uygulaması, standart meseleleri, rasyonalizasyon meseleleri, ticaret ve sanayi odalarında sanayicilerin temsili, sanayi eğitimi, nakliyat tarifi" olarak belirlenmiştir. Kongrede "dokumacılık, gıda, deri, orman, taş toprak, kimya, maden ihracı sanayi alanına ilişkin raporlar", oluşturulan uzmanlık komisyonları tarafından sunulmuştur. Komisyonların kongrede sundukları bildiriler ekseninde, genel olarak ülkede sermaye israfı tespit edilmiştir. Bu israfın nedenleri "kuruluş yerinin seçilmesindeki isabetsizlik, döner sermayenin darlığı, teknik donanımın yetersizliği, verimlilik hesaplarının yanlışlığı, yönetimin bozukluğu, teknik uzmanlığın kıt oluşu" olarak belirlenmiştir. Bu sorunların üstesinden gelinmesi içinde hükümete "hangi sanayi sektörleri en çok gelişmeye uygundur? Hangi sanayi sektörüne en fazla ihtiyaç duyulmalıdır? Hangileri

61 TBMM Zabıt Ceridesi (08.06.1933). Devre 4. İçtima Senesi: 2. Cilt: 16. İçtima Sayısı: 65. s. 1.

62 TBMM Zabıt Ceridesi (08.06.1933). Devre 4. İçtima Senesi: 2. Cilt: 16. İçtima Sayısı: 65. s. 2.

önce, nerelerde ve ne ölçüde kurulmalıdır?" sorularına cevap verecek en az on yıllık bir sanayi programı tespit etmesi ve bunu tamamlayacak "sanayi kuruluş inceleme ve denetim merkezinin kurulması" tavsiye edilmiştir.[63] İşte bu gelişmeler "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı"nın ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur.

İktisat Vekâleti tarafından yabancı uzmanlarla, Rusya örneği ele alınarak devlet öncülüğünde planlı sanayileşme planı 1934 yılında yürürlüğe girmiştir.[64] Planda "ana hammaddeleri Türkiye'de yetişen ya da kısa bir zaman içerisinde temini mümkün görülen endüstri kollarını ele alması, kurulacak fabrikalar büyük sermaye ve teknik güce gereksinim gösterdiğinde, kuruluşların devlete ya da ulusal kuruluşlara bırakılması, kurulması düşünülen endüstrilerin üretim kapasitelerinin gereksinim ve tüketimle orantılı olması" hedeflenmiştir. Planda "madencilik, maden kömürü ocakları, bölge elektrik santralleri, ev yakıtları sanayii ve ticareti, toprak sanayii, gıda maddeleri sanayi ve ticareti, kimya sanayii, makine sanayi ve denizcilik" olarak dokuz faaliyet alanı belirlenmiştir. [65]

Ekonomik buhran yaşandığında sanayi ve ticari anlamda birçok iflas ve tasfiye yaşanmış, ancak 1931 bütçe görüşmelerinde, 1929 yılında 620 kişi; 1930 yılında da 695 kişinin ticarete başlamış olduğu, dolayısıyla girişimcilerin cesaretlerini kaybetmediği açıklanmıştır. Sanayi alanında ise 822 fabrika açılmış, üç sene zarfından

63 Bkz. Sanayi Kongresi, Raporlar, Zabıtlar (1930). Ankara: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayını.

64 05.07.1934 yılında Başvekil İsmet Paşa hükümetin icraat ve genel siyaseti hakkındaki beyanında, sanayi faaliyetlerin güçlendirilmesi, genişletilmesi için sanayi programının da yapıldığını belirtmiş, planda ticaretin ülkede serbest ve normal durumunu korumaya devam edeceğini, ticaretin arttırılması için satış kooperatiflerinin gelişimini kolaylaştırmaya çalıştığını açıklamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi (18.05.1933). Devre 4. İçtima Senesi: 2. Cilt: 15. İçtima Sayısı: 53. s. 454). Bu kapsamda 4.10.1935 yılında Kredi kooperatifleri ile alakalı kanun tasarısı Meclis'e gelmiş ve müzakereler sonucunda kanun haline getirilerek uygulanmaya başlanmıştır. Bu kanun kapsamında İzmir ve Karadeniz bölgesinde kredi kooperatifleri kurulmuştur. İktisat Vekili, Ziraat kredi kooperatiflerinin düzenli bir şekilde ilerleyememesinin nedenini paraların tahsil edilmesindeki güçlükten dolayı ortaya çıktığını, ülkedeki kredi kooperatifleri ile satış kooperatiflerinin alakalı girişimler olmadığından dolayı tahsilat ve satışta zorluklar ortaya çıktığını, bu nedenle de kredi kooperatiflerine dâhil olacak şirketler aynı zamanda satışa da ortak olacağını belirtmiştir. Bu nedenle satış kooperatifi kurulduğu zaman, kredi kooperatifi üyelerinin de aynı zamanda satışa da üye olma şartı koyulmuştur (TBMM Zabıt Ceridesi (04.10.1935). Devre 5. İçtima Senesi: Fevkalade İçtima. Cilt: 5. İçtima Sayısı: 40. s. 13). Zirai satış kooperatif ve birlikleri hakkında iktisat vekâleti tarafından hazırlanan kanunun amacı ziraat bankası ve zirai kredi kooperatifleri kanun tasarısının tamamlanması ve zirai kredi kooperatifleri ile beş sene önce yapılan çalışmalar Zirai satış kooperatif ve birlikleri ile son aşamasına ulaşmış bu kapsamda, zirai faaliyet ve üretim şubelerinin en önemli aşamasının ticari aşaması olması nedeniyle sadece üretimin tek amaç olmaması, yapılan üretimi uluslararası piyasaların sağladığı imkânlar çerçevesinde en verimli şekilde satılması amacıyla bu kuruluşların kurulması öngörülmüştür. Bu kuruluşların esas amacının da gerçek uluslararası fiyatların sağlanmasını kolaylaştıracak bir teşkilatlanma yaratarak bu kuruluşlara yardım etmek olarak belirlenmiştir. Kanun zirai satış kooperatifleri birliklerini, ticaret kanununa göre kurulmuş ve kurulacak olanlarında yerli yabancı şirketlerin, Türk üreticilerin emeğinin karşılığı olan ürünleri uygun fiyata satmak için yasal ve uyumlu bir rekabeti sağlamak üzere vekâlet tarafından hazırlanmıştır. Diğer yandan, Türk üreticilerinin ürünlerini değerinden daha düşük fiyata satılmasına veya satılması gereken zamandan önce satılmasını ülke aleyhine suiistimal edilmesini engellemek için bu kanun hazırlanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi (09.10.1935). Devre 5. İçtima Senesi: Fevkalade İçtima. Cilt: 5. İçtima Sayısı: 42. s. 1).

65 Ergin, 1977, a.g.k., s. 38.

toplam 1618 fabrika tahsis edilmiştir. Üretimler düşmüş ama bunun nedeni dış nedenlere bağlanmıştır. Ancak İktisat Vekâleti dışardaki ekonomik buhranın ülkedeki etkilerini azaltmak için büyük çaba sarf etmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı da krizin etkilerini azaltma yolunda önemli bir girişim olmuştur.[66]

Özetle, planda devlet tarafından 20 fabrikanın kurulması ve bunun için 45 milyon TL kaynak ayrılması uygun görülmüş, planda eşgüdüm görevi Sümerbank'a verilmiştir. Fabrikaların 40 milyon liralık kısmını Sümerbank; geri kalanını da İş Bankasının karşılaması planlanmıştır. Ancak yapılması planlanan fabrikalar için 100 milyon TL harcanmış, 20 fabrikadan sadece "Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası" İş Bankası tarafından İstanbul'da kurulmuştur[67]. Plan kapsamında gerçekleşen bazı fabrikaların isimleri "Kayseri Bez Fabrikası (1936), Bakırköy Bez Fabrikası (1936), Ereğli Bez Fabrikası (1937), Nazilli Bez Fabrikası (1937), Bursa Merinos Fabrikası (1938), Gemlik Yapay İpek Fabrikası (1940), İzmit Kâğıt Fabrikası (1936), Karabük Demir Fabrikası (1939), Keçiborlu Kükürt Fabrikası (1935), Malatya Bez Fabrikası (1939), Sivas Çimento Fabrikası (1943), Isparta Gülyağı Fabrikası (1935),Paşabahçe Cam ve Şişe Fabrikası (1935)" olmuştur.[68]

6.5. Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Etibank, Elektrik İşleri Etüt İdaresi

İktisat Vekâletinin bir diğer önemli icraatı, 1935 yılında Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Etibank ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nin kurulmasını sağlamasıdır. İktisat Vekâleti tarafından hazırlanan Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Kanunu'nun gerekçesinde, Vekâlet tarafından maden işleri gibi uzun soluklu, fazla sermaye ve de tecrübe gerektiren işler için kişisel girişimlerin yetersiz olduğunun elde edilen tecrübeler sonucunda tespit edildiği, fazla sermayeye sahip girişimcilerin de, maden hizmetlerinin birçok tetkik ve araştırma gerektirmesinden dolayı maden yatırımında çekingen davrandıklarını, bu nedenle de boş kalan maden faaliyet alanlarının bazı vurguncuların eline geçtiği vurgulanmıştır. Vekâlet tarafından ülkede kıymetlerine yönelik belli bir fikri olmasına rağmen değerleri ve önemleri iyi bilinmeyen bazı madenlerin olduğu, bunun yanında hiçbir bilgiye sahip olunmayan bazı madenlerin olduğu dile getirilmiştir. Bu nedenlerle 14.06.1935 tarihinde 2804 sayılı Kanunla ülkedeki madenlerin işletilmesi konusunda araştırmaları yapmak ve maden servetinin aranması, madencilik tekniğinin en son araçlarla kamu hizmeti sağlaması için İktisat Vekâlet'ine bağlı Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kurulmuştur[69]. İktisat Vekâleti yine aynı tarihte Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün faaliyetlerinden gereği gibi

66 TBMM Zabıt Ceridesi (16.07.1931). Devre 4. İçtima Senesi: Fevkalade İçtima. Cilt: 3. İçtima Sayısı: 29. s. 159- 160.

67 Tokgöz, 2004, a.g.k., s. 80; Parasız, 1998, a.g.k., s. 50.

68 Ölçen, 1982, a.g.k., s. 145; Derin, 190, a.g.k., 95-96.

69 TBMM Zabıt Ceridesi (14.06.1935). Devre 5. İçtima Senesi: Fevkalade İçtima. Cilt: 4. İçtima Sayısı: 38. s. 1- 3.

faydalanabilmek, Enstitü tarafından uygun görülen maden rezervlerinin işletilmesi için gerekli ticari teşekkülleri kurmak veya finanse edecek sermayesi fazla olan bir kuruluşla işbirliği yapmak amacı ile 2805 sayılı Kanun ile Etibank'ı kurmuştur. Etibank, ülkede olan veya olduğu düşünülen madenleri aramak, değerlerini araştırmak, bunların işletilmesi için ticari kuruluşlar sağlamak, bunun içinde gerekli krediyi sağlamak ve doğal kaynaklarla köylerin, endüstri ve maden bölgelerinin ihtiyaç duyduğu elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla[70] 20 milyon TL'lik devlet sermayesi ile kurulmuştur.[71]

Vekâletin vücut getirdiği bir diğer kuruluş 07.06.1935 tarihinde kabul edilen 2819 sayılı Kanun'la kurulan Elektrik İşleri Etüt İdaresi'dir. Vekâlet, Kanun gerekçesinde ülkede birkaç su santrali hariç, ülkede kurulan elektrik santrallerinin taş kömürü ya da ithal edilen maddelerle işletilmekte olduğunu, elektrik enerjisinin fahiş fiyatlarla satıldığını belirtmiştir. Ardından elektrik enerjisinin daha ekonomik şekilde üretilmesinin, doğal kaynaklarla (su, taş kömürü, kömür süprüntüsü) rasyonel bir şekilde geliştirilmesinin ve bu işlerin fenni bir metodoloji ile ilerlemesi ve elektrik işlerinin merkezi bir birimden yürütülmesi (yurtdışında böyle olduğu gerekçesiyle) amacıyla Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulma gerekliliğini açıklamıştır.[72]

6.6. Sanayi Kuruluşlarında, Maden Ocaklarında ve Fabrikalarda Mesleki Kurslar Açılması

10.06.1938 tarihinde işçilerin yaptıkları işleri daha iyi yapmaları, daha ehliyetli ve yetenekli hale gelmeleri amacıyla sanayi kuruluşlarında ve maden ocaklarında mesleki kurslar açılması istenilmiştir. Türk işçisinin zekâ ve beceri açısından büyük sanayi ülkelerinden farklı olmadığı, ancak sanayinin ülkede çok yeni olmasından dolayı, Türk işçilerinin de kendilerini geliştiremeden sektörlere yöneldiği, Vekâlet tarafından tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalarda büyük kuruluşlarda askeri ve sivil sanat mekteplerinden çok az kişinin çalıştığı belirlenmiş, sanayileşme adına da sanayinin gereksinim duyduğu işçinin yetiştirilmesi amacıyla İktisat Vekâleti tarafından hazırlanan mesleki kurslar hakkındaki kanun gündeme gelmiş ve devletin büyük sanayilerde kendi işçilerini eğitmesinin devlet meselesi olduğu düşünülmüştür[73]. 17.06.1938 tarihinde kabul edilen 3457 sayılı "Sınai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılmasına Dair Kanun" ile devlet dairelerinde çalışan

70 22.06.1938 tarihinde 3955 sayılı Kanunla ülkenin ihtiyaç duyduğu yakıtın sağlanması amaçlanmış ve İktisat Vekâlet'ine yardım etmek amacıyla, Etibank'a bağlı bir mahrukat idaresi kurulmuştur. Böyle bir idarenin Etibank'a bağlı olarak faaliyet göstermesinde maden politikasının tek elden yürütülme amacı güdülmüştür TBMM Zabıt Ceridesi (13.06.1938). Devre 5. İçtima Senesi: 3. Cilt: 26. İçtima Sayısı: 75. s. 1-2.

71 TBMM Zabıt Ceridesi (13.06.1938). Devre 5. İçtima Senesi: 3. Cilt: 26. İçtima Sayısı: 75. s. 1- 2.

72 TBMM Zabıt Ceridesi (14.06.1935). Devre 5. İçtima Senesi: Fevkalade İçtima. Cilt: 4. İçtima Sayısı: 38. s. 1- 3.

73 TBMM Zabıt Ceridesi (10.06.1938). Devre 5. İçtima Senesi: 3. Cilt: 26. İçtima Sayısı: 74. s. 1- 2.

memurlar hariç, bir sene çalıştırdığı işçi ve hizmetli sayısı 100'den fazla olan maden ocakları ve Sınai Teşvik Kanununda tarif edilen sanayi kuruluşlarında çırak, kalfa ve ustaların mesleki bilgilerinin arttırılması amacıyla kurslar açılmasına karar verilmiştir (1. Madde).[74]"

6.7. İkinci Sanayi Kongresi ve İkinci Sanayi Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı devam ederken, İkinci Beş yıllık Sanayi Planı'nın da hazırlıkları başlamıştır. Bu amaçla da İktisat Vekili Celal Bayar'ın başkanlığında 1936 yılında 20-24 Ocak tarihleri arasında İkinci Sanayi Kongresi gerçekleştirilmiştir. Kongreye sadece İktisadi Devlet Teşekkülleri ve planla ilgili uzmanlar, memurlar ve İstanbul Üniversitesi'nden bir doçent katılmıştır. Kongre çok fazla ses getirmese de İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanmasına vesile olmuştur[75]. Nitekim İktisat Vekili Celal Bey, Başvekâlete planı, "Ankara'da toplanan endüstrisi kongresince seçilen mütehassıslarımızın verdikleri etüt raporlarının vekâletimce izlenmesi sonunda tespit edilen" proje şeklinde takdim etmiştir[76]. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlanmasında, "birinci beş yıllık hedefte belirlenen amaçların daha kısa sürede gerçekleşeceğinin öngörülmesi, enerji ile alakalı sorunların ortaya çıkması, amaçların değişmesi, ithal ikameci politikadan (iç tüketim esas alınan) ihracata yönelik politikaya ağırlık verilmesi" etkili olmuştur.[77] Birinci Sanayi Planı tüketim mallarını; İkinci Sanayi Planı ise maden gereksiniminin karşılanmasını, maden kaynaklarının işletilmesini ve de ihracatı önemsemiştir[78]. Nitekim 27.05.1936 yılı bütçe görüşmelerinde İktisat Vekili Celal Bey, İkinci Beş Yıllık Sanayi Programında, devam etmekte olan demir sanayisine, deniz sanayisinin de ekleneceğini, bu programın amacını maden servetlerinin işletilmesi ve elektrifikasyon olduğunu belirtmiştir.[79] Bu kapsamda, Vekil tarafından petrol araştırmalarına devam edileceği, Çarşamba civarında Safranbolu, Eflani'de taş kömürü havzası keşfedildiği ve bunla ilgili sondaj çalışmalarına başlanacağı, eğer sonuçlar olumlu olursa da Zonguldak havzasından daha büyük bir havzaya sahip olunacağı açıklanmıştır. Vekil "program demek ihtiyatlı davranmak demektir, programla alakalı her şeyin hesabı yapılır" diyerek programların, ayrıntılı ve maddi giderleriyle ilişkili yapılması gerekliliğini vurgulamıştır.[80] İkinci Sanayi Planı birincisine kıyasla daha fazla ekonomik alan ve ayrıntı içermiş ve Celal Bayar'ın dediği gibi daha ayrıntılı ve de planlı (karşılaştırmalı

74 TBMM Zabıt Ceridesi (10.06.1938). Devre 5. İçtima Senesi: 3. Cilt: 26. İçtima Sayısı: 74. s. 62- 63.

75 Tokgöz, 2004, a.g.k., s. 83; Ülken, 1981, a.g.k., 107; Afet İnan, Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı (1936), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973.

76 İnan, 1973, a.g.k., s. 1.

77 Parasız, 198, a.g.k., s. 52.

78 Derin, 190, a.g.k., s.97.

79 TBMM Zabıt Ceridesi (27.05.1936). Devre 5. İçtima Senesi: 1. Cilt: 11. İçtima Sayısı: 69. s. 267- 268.

80 TBMM Zabıt Ceridesi (27.05.1936). Devre 5. İçtima Senesi: 1. Cilt: 11. İçtima Sayısı: 69. s. 269.

alternatif, maddi gider ilişkili) yapılmıştır. Örneğin ilk planda 20 fabrika kurulması ön görülürken; ikinci planda 100 fabrika kurulmasına karar verilmiş ve de bunun için ilk sanayi planına kıyasla iki kat fazla yatırım ayrılmıştır. Bu yatırımın öncelikli faaliyet alanları "madencilik, kömür, elektrik santralleri, yakıt sanayi ticareti, toprak sanayi, gıda sanayii, kimya sanayii, makine sanayii, deniz ulaşımı" olarak belirlenmiştir[81]. Birinci Sanayi Planı'nda en fazla yatırım dokuma sanayisi ve demir çelik iken; İkinci Sanayi Planı'nda en fazla yatırım madencilik ve enerji alanında olmuştur. Birinci Sanayi Planında gıda sanayisi, enerji ve deniz ulaşımı alanına yatırım yapılmazken; İkinci Sanayi Planında bu faaliyet alanlarına önem verilmiştir. Planların birbirine yakın zamanlarda uygulanması açısından birinci plandaki eksikliklerin ikinci planda tamamlandığı söylenebilir.

1936 yılında yabancı uzmanlarla birlikte büyük bir cilt halinde toplanan İkinci Sanayi Planı, İkinci Dünya Savaşı'nın sinyal vermesinden ötürü "Başvekâletin 2/10710 Sayılı Kararnamesi" ile planın birçok uygulaması askıya alınmış ancak 16.09.1938 tarihinde yapılan bazı düzenlemelerle dört yıllık olarak kabul edilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasından dolayı, plan yine askıya alınmış, 1939 yılında zamanın ruhuna uygun olarak "İktisadi Savunma Planı" olarak yeni bir plan hazırlanmıştır.[82]

6.8. İktisadi Teşekküller Hakkında Düzenleme

İktisat Vekâletinin hizmetlerinde izlediği mantık ve misyonunu yerine getirmeye yönelik yaptığı önemli icraatlarından biri de vekâlet tarafından hazırlanan "Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatı ile İdare ve Murakabeleri Hakkında Kanun Tasarısı"dır. Kanun gerekçesinde vekâlet, çevredeki ekonomik durumu vurgulamıştır. Vekâlet, sanayileşmeye yönelik girişimlerde bulunan gelişmiş ve gelişmemiş tüm devletlerin görevlerinin ve sorumluluklarının sınırlarını genişlettiğini belirterek yapılan icraatı dışsal bir gerçeklik olarak açıklayarak girişime meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır. Buna ek olarak "milli varlık, milli kurulma ve korunmaya yönelik" ülkede birçok işin yapıldığı belirtilerek, bu kanunun da yapılan girişimlerin tekniğini belirlemeye yönelik olduğunu açıklamıştır. Yapılan düzenlemede İsmet İnönü'nün sözleri yinelenmiş ve parti programında da bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik zorunluluklar "ekonomik kalkınmanın, ülkenin bağımsız, güçlü Türkiye idealinin bel kemiği olduğu, sermayesinin tamamı veya büyük kısmı devlete ait ticari ve sanayi kuruluşlarının mali kontrolleri, kendilerinden beklenen ticari usul ve çalışma icaplarını düzenlemek, bunların finansal kontrollerini düzenlemek" olarak sıralanmıştır. Vekâlet, kanunun amacını da devlet tarafından kurulan iktisadi teşekküllerin genel ve ortak hükümlerini bir arada toplamak olarak açıklamış, daha önceden "bank" adı verilen kuruluşların

81 Ülken, 1981, a.g.k., s. 108; Ölçen, 1982, a.g.k., s. 145-146, Tokgöz, 2004, a.g.k., s. 83-84

82 Tokgöz, 2004, a.g.k., s. 84.

adının genel olarak "iktisadi teşekküller" olarak kullanılması, sermayesi devlet tarafından kurulmak istenilen sanayi ve ticari kuruluşların da bu kanuna tabi olması amaçlanmıştır.[83] 17.06.1938 tarihinde kabul edilen 3460 sayılı "Sermayesinin tamamı Devlet tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilat ile İdare ve Murakabeleri" Kanunuyla sermayesi devlet tarafından sağlanan teşekküllerin teşkilatı, idaresi, denetimi, denetecek organların görev ve sorumlukları ve teşekküller tarafından oluşturulacak kuruluşların hakkındaki hükümleri ile alakalı genel ve ortak hükümler belirlenmiştir. Kanunla teşekküllerin tanımı yapılmamış ancak kuruluşlar "İktisadi Devlet Teşekkülleri" olarak adlandırılmış ve bu kuruluşlara idari ve mali özerklik tanınmıştır (madde 1,2).

Sonuç Yerine: İktisat Vekâletinin Değerlendirilmesi

1929 yılında Amerika'da ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan ekonomik kriz, ülkelerin ekonomik politikalarının sorgulanmasına neden olmuş, devletin ekonomideki yerini ve rolünü perçinleştirmiştir. Ekonomik kriz Türkiye'yi de olumsuz etkilemiş, daha önce uygulanan liberal politikaların olumsuz sonuç vermesi ve Sovyet Rusya ile yakınlaşmalar, devletin ekonomideki etkinliğini arttırmıştır. Buna ek olarak siyasi çevrede de devletçi politikaların desteklenmesi, devletçi politikaların uygulanmasını kolaylaştırmıştır.

Dönemin ruhu ve kurumsal girişimcilerin çabalarıyla Ticaret Vekâleti çözüldüğünde, kurumsal girişimciler meşruiyeti yüksek, kurumsallaşmış rasyonel mit olarak yine bakanlık tipi örgütlenme formunu kullanmıştır. Yeniden İktisat Vekâleti kurulduğunda kurumun meşruiyet kazanması için Osmanlı Devleti'ndeki bu yapının mevcudiyeti ve Batıdaki bakanlık tipi örgütlenme örnek verilmiştir. Fikrin ortaya çıkması, zamanın ruhunun ortaya çıkardığı tasarruf yapma çabası ve siyasetçiler ve bürokratların çabalarıyla gerçekleşmiş ve 1200 Sayılı Kanun'la yeniden İktisat Vekâleti kurulmuştur. Kurumun müstakil bir binaya sahip olması 1934 yılında gerçekleştirilmiştir. Yine aynı tarihte 2450 sayılı Kanun'la İktisat Vekâletinin teşkilat ve görevleri meşrulaşmış, Vekâlet görev ve teşkilatlarının ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesi kurumun daha uzman ve işbölümüne dayalı hareket etmesini sağlamıştır. İktisat Vekâletinin hizmet ettiği dönem boyunca siyasi bağımsızlığı pekiştirmeye yönelik "iktisadi bağımsızlığı sağlama" misyonu devam etmiş, bu misyon birçok kurumsal girişimci tarafından da dile getirilmiştir. Kurumsal icraatın temel amacı da bu misyonu gerçekleştirmek olmuştur. İktisat Vekâletinin hizmetlerine yön veren pragmatik, ılımlı devletçi mantık, belli bir ideoloji ekseninde değil zamanın ruhundan ve ülkenin gereksinimlerinden ortaya çıkmıştır. İktisat Vekâleti 1928- 1938 yılları arasında önemli girişimlerde bulunmuştur. Vekâlet göreve başladığından beri, sanayi, madencilik, denizcilik ve ticaret canlanmıştır. Vekâlet kömür ve demir işlerinin işletilmesine büyük önem vermiş, Ereğli Kömür Şirketi'nin satın alınması

83 TBMM Zabıt Ceridesi (10.06.1938). Devre 5. İçtima Senesi: 3. Cilt: 26. İçtima Sayısı: 74. s. 1- 3.

ekonomik bir zafer olarak karşılanmıştır. Deniz ticaretinin canlandırılması için yeni gemi siparişleri verilmiştir. Ticaret işlerinde etik esaslar belirlenmiş, bankalar uygulaması düzenli bir hale getirilmiş, ticaretin gelişmesine engel teşkil eden karşılıksız kontenjan sistemi kaldırılmış, genel ithalat sistemi, ticaret denge unsuru getirilmiştir. İngilizler ve Hondalılar ülkede iş yapmak istemiş ve ülkeye nakit bir kredi açılmıştır. Türkiye'nin dış ülkeler nezdinde imajı tazelenmiştir. İsmet İnönü hükümeti döneminde sanayi programı çıkarılmış, bu kapsamda sanayinin kurulması için devlet yardım etmiş, gümrük vergileri kaldırılmış, bazı sanayi kuruluşları vergilerden muaf tutulmuş fabrikalar kurulmuş, atölyeler açılmıştır. Ancak bunlardan bazıları plan dâhilinde yapılmadığından dolayı bazı fabrikalar kâr edememiş, sanayiler müşteri bulamamıştır. Şeker sanayisi de borçlanmış ve de devletin yardımına gereksinim duymuştur.[84] İşletmeye uygun görülen madenler, rasyonel teknik bir şekilde işletilmek üzere Etibank'a devredilmiş, Etibank da teşkilat kurarak bunları işletmiştir.[85] Birinci Sanayi Planı kapsamındaki fabrikaların hepsi kurulmuştur.[86] Özetle Vekâlet tarafından "ülkede iç piyasalar kurulmaya başlanmış, üretimle ilgili işler çağdaş tekniklere göre düzenlenmiş, iç piyasalarda fiyatlar, fiyat dalgalanmaları ve bunları etkileyen faktörler belirlenerek ülke içinde fiyat standardizasyonun sağlanması için önemli adımlar atılmış, imalat işleri için bütün koşulların tesisi sağlanmış, üreticinin yakalandığı sömürgecilik hastalığında, vekâlet alıcı ile satıcı arasındaki parazitleri kaldırmış, milli servet değerlendirilmiş, maliyet fiyatları üreticinin ilmine göre belirlenmeye başlamış, üretimde önemli kriterlerden biri olan rakip üreticinin maliyet fiyatlarına yakın bir fiyat belirleme esası getirilmiş, dış ticarette teşkilatlanmaya gidilmiş bu kapsamda, yurtdışında belli ülkelere gönderilen iktisadi temsilciler aracılığı ile uluslararası ticaret dünyasında yıllardır boş duran yer doldurulmuş, yabancı ülkelerle yapılan iktisadi sözleşmelerle ülkenin iktisadi anlamda egemenliği sağlanmış, milli sanayi kurulmuş, iktisadın yeniden organizasyonunun sağlanması için önemli adımlar olan iş ve işveren arasındaki ilişkiler düzenlenmiştir.[87]"

1938 yılından itibaren devlet işlevlerindeki farklılaşma ve uzmanlaşmanın artması şemsiye bakanlık olan İktisat Vekâletinden birçok yeni bakanlığın türemesine yol açmış (Ticaret Vekâleti (1939)[88], Çalışma Vekâleti (1945) [89], Ekonomi ve Ticaret

84 TBMM Zabıt Ceridesi (26.05.1937). Devre 5. İçtima Senesi: 2. Cilt: 18. İçtima Sayısı: 65. s. 274- 175.

85 TBMM Zabıt Ceridesi (26.05.1937). Devre 5. İçtima Senesi: 2. Cilt: 18. İçtima Sayısı: 65. s. 279.

86 TBMM Zabıt Ceridesi (08.11.1937). Devre 5. İçtima Senesi: 3. Cilt: 20. İçtima Sayısı: 3. s. 27- 28.

87 TBMM Zabıt Ceridesi (26.05.1937). Devre 5. İçtima Senesi: 2. Cilt: 18. İçtima Sayısı: 65. s. 272- 273.

88 Ayrıntılı Bilgi için bkz. "TBMM Ticaret Vekâleti Vazife ve Teşkilati Hakkında Kanun Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası Hakkında 61 Nolu Komisyon Raporu (09.05.1939)."

89 Ayrıntılı Bilgi için bkz. "TBMM Ekonomi Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 2450 Sayılı Kanun ile 3656 Sayılı Kanuna Bağlı 1 ve 2 Sayılı Cetvellerin Ekonomi Bakanlığı Kısmında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Ekonomi ve Bütçe Komisyonları 53 Sayılı Komisyon Raporu (14.12.1945)."

Bakanlığı (1946), İşletmeler Bakanlığı (1949)[90], Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (1963), Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (1971) vb.) ve İktisat Vekâleti, 1946 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemde harap bir Osmanlı ekonomisini devralması, ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar, yeterli yerli sermayeye ve bütçeye sahip olmaması gibi olumsuz şartlara rağmen İktisat Vekâleti görevinin önemine kıyasla sahip olduğu az bütçeyle, iktisadi bağımsızlığı sağlamaya yönelik önemli icraatlarda bulunmuş ve o dönemde oluşturduğu kurumlar ve izlediği politikaların etkisi günümüze kadar sürmüştür.

90 Ayrıntılı Bilgi için bkz. "TBMM İşletmeler Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Ekonomi ve Bütçe Komisyonlarının 154 Nolu Komisyon Raporu (15.12.1949)."

KAYNAKÇA

27.05.1934 tarihli 2450 sayılı İktisat Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun.

ALTUN, Şafak, **Atatürk, İnönü, Bayar'ın İktisat Kavgası, Hayal Et Kitas**, İstanbul, 2008.

ASLANOĞLU, İnci, **Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2001.

AVCIOĞLU, Doğan**, Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün- Yarın)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1987

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.

AYSAN, Mustafa, **Celal Bayar İle Sohbet Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi**, Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Yayınları, Manisa, 1997.

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900- 1960)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

DERIN, Haldun, **Türkiye'de Devletçilik, Çituri Biraderler**, İstanbul, 1940.

ERGİN, Feridun, **Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi**, Yaşar Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, İzmir, 1977.

EROĞLU, Hamza, **Atatürk ve Devletçilik**, Olgaç Matbaası, Ankara, 1981.

HAMİTOĞULLARI, Beşir, **Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri Bildiri Kitabı** (105- 132), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982,

HÜRRİYET (05.10.2008**), Başkent Tarihinin Değişen Yüzleri**, Erişim: 26.07.2016.

İNAN, Afet, **Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı (1936)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973.

KURUYAZICI, Hasan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Alman Mimarlar", **Arkitekt Dergisi**, Eylül, 1-10, 2002.

ÖKÇÜN, Gündüz, **Türkiye İktisat Kongresi**, Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968.

ÖLÇEN, Ali Nejat, **1923- 1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri Bildiri Kitabı** (133-150), Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1968.

PARASIZ, İlker, **Türkiye Ekonomisi: 1923'den Günümüze Türkiye'de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998.

ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2002.

SANAYİ ve TEKNOLOJİ BAKANLIĞI, **50 Yılda Türk Sanayi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı**, Ankara, 1973.

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, **"İktisat Vekaleti'nin bazı daireleri için Evkaf Umumu Müdürlüğü'ne Ait Binanın Aylığı 150 Liraya Kiralanması"** Tarih: 07.01.1932 Sayı:12129 Fon Kodu:30..18.1.2 Yer No: 25.3..7.

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, **"New York Times gazetesine, Türkiye'nin İktisadi ve Mali Duruman Dair J. W. Kernick Tarafından İstanbul'dan Gönderilen Mektup"** Tarih: 28.03.1932 Dosya: 85127 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 83.550..25.

TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, **TBMM Albümü (1920- 2010)**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara, 2010

TBMM Ekonomi Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 2450 Sayılı Kanun ile 3656 Sayılı Kanuna Bağlı 1 ve 2 Sayılı Cetvellerin Ekonomi Bakanlığı Kısmında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Ekonomi ve Bütçe Komisyonları 53 Sayılı Komisyon Raporu (14.12.1945).

TBMM İşletmeler Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Ekonomi ve Bütçe Komisyonlarının 154 Nolu Komisyon Raporu (15.12.1949).

TBMM Ticaret Vekâleti Vazife ve Teşkilati Hakkında Kanun Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası Hakkında 61 Nolu Komisyon Raporu (09.05.1939).

TEZEL, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Yurt Yayınevi, Ankara, 1986.

TEZEL, Yahya, Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi** (1923- 1950), Yurt Yayınevi, Ankara, 1994.

TOKGÖZ, Erdinç, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara: İmaj Yayınevi, Ankara, 2004.

TURAL, M. Akif, **Atatürk Döneminde İktisadi Yapılaşma ve Celal Bayar (1920-1938)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Sanayi Sosyolojisi Türkiye'nin Sanayileşmesi: Dün- Bugün Yarın,** Töre, Devlet Yayınevi, Ankara, 1981.

ÜLKEN, Yüksel, **Atatürk ve İktisat: İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve Eklektik Model**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.

ULUATAM, Özhan ve Tan, TURGUT, **Türk İktisat Politikasının Hukuki Çerçevesi**, Ankara Üniversitesi siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

ZARAKOLU, Avni, **1929/30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri Bildiri Kitabı** (89-103), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

Meclis Tutanakları

TBMM Zabıt Ceridesi (26.04.1920), Devre 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 1, İçtima Sayısı: 4, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (01.05.1920), Devre 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 1, İçtima Sayısı: 8, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi (29.11.1920), Devre 1, İçtima Senesi:1, Cilt: 6, İçtima Sayısı: 105, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (01.01.1921), Devre 1, İçtima Senesi:1, Cilt: 7, İçtima Sayısı: 127, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (08.01.1921), Devre 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 7, İçtima Sayısı: 131, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi (30.01.1921), Devre 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 7, İçtima Sayısı: 140, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi (28.02.1921), Devre 1, İçtima Senesi: 1, Cilt: 8, İçtima Sayısı: 159, Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi (29.06.1922), Devre 1, İçtima Senesi: 3, Cilt: 21, İçtima Sayısı: 65, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (05.03.1924), Devre 2, İçtima Senesi: 1, Cilt: 7, İçtima Sayısı: 4, Ankara, TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi (05.11.1927), Devre 3, İçtima Senesi:1, Cilt: 1, İçtima Sayısı: 4, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (09.01.1928), Devre 3, İçtima Senesi:1, Cilt: 2, İçtima Sayısı: 29, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (16.01.1928), Devre 3, İçtima Senesi:1, Cilt: 2, İçtima Sayısı: 32, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (21.01.1928), Devre 3, İçtima Senesi:1, Cilt: 2, İçtima Sayısı: 34, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (19.04.1928), Devre 3, İçtima Senesi: 1, Cilt: 3, İçtima Sayısı: 62, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (24.01.1929), Devre 3, İçtima Senesi:7, Cilt: 2, İçtima Sayısı: 29, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (13.05.1929), Devre 3, İçtima Senesi: 2, Cilt: 11, İçtima Sayısı: 64, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (28.05.1929), Devre 3, İçtima Senesi: 2, Cilt: 12, İçtima Sayısı: 71, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (23.01.1930), Devre 3, İçtima Senesi: 1, Cilt:?, İçtima Sayısı: 75, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (01.02.1930), Devre 3, İçtima Senesi: 3, Cilt: 16, İçtima Sayısı: 28, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (17.05.1930), Devre 3, İçtima Senesi:3, Cilt: 19, İçtima Sayısı: 59, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (29.05.1930), Devre 3, İçtima Senesi:3, Cilt: 19, İçtima Sayısı: 65, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (09.06.1930), Devre 3, İçtima Senesi:3, Cilt: 20, İçtima Sayısı, 73, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (02.10.1930), Devre 3, İçtima Senesi: 3, Cilt: 21, İçtima Sayısı: 84. TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (16.07.1931), Devre 4, İçtima Senesi: Fevkalade İçtima, Cilt: 3, İçtima Sayısı: 29, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (16.07.1931), Devre 4, İçtima Senesi: Fevkalade İçtima, Cilt: 3, İçtima Sayısı: 29, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (14.01.1933), Devre 4, İçtima Senesi:2, Cilt: 12, İçtima Sayısı: 24, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (15.05.1933), Devre 3, İçtima Senesi: 2, Cilt: 15. İçtima Sayısı: 50.

TBMM Zabıt Ceridesi (16.05.1933), Devre 4, İçtima Senesi: 2, Cilt: 15, İçtima Sayısı: 51, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (18.05.1933), Devre 4, İçtima Senesi: 2, Cilt: 15, İçtima Sayısı: 53, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (18.05.1933), Devre 4, İçtima Senesi: 2, Cilt: 15, İçtima Sayısı: 53, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (20.05.1933), Devre 4, İçtima Senesi: 2, Cilt: 15, İçtima Sayısı: 54, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (31.05.1933), Devre 4, İçtima Senesi: 2, Cilt: 15, İçtima Sayısı: 64, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (08.06.1933), Devre 4, İçtima Senesi: 2, Cilt: 16, İçtima Sayısı: 65, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (08.06.1933), Devre 4, İçtima Senesi: 2, Cilt: 16, İçtima Sayısı: 65, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (27.05.1934), Devre 4, İçtima Senesi: 3, Cilt: 22, İçtima Sayısı: 58, Ankara, TBMM Matbaası

TBMM Zabıt Ceridesi (05.07.1934), Devre 4, İçtima Senesi: 3, Cilt: 23, İçtima Sayısı: 78, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (14.06.1935), Devre 5, İçtima Senesi: Fevkalade İçtima, Cilt: 4, İçtima Sayısı: 38, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (14.06.1935), Devre 5, İçtima Senesi: Fevkalade İçtima, Cilt: 4, İçtima Sayısı: 38, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (04.10.1935), Devre 5, İçtima Senesi: Fevkalade İçtima, Cilt: 5, İçtima Sayısı: 40, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (09.10.1935), Devre 5, İçtima Senesi: Fevkalade İçtima, Cilt: 5, İçtima Sayısı: 42, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (27.05.1936), Devre 5, İçtima Senesi: 1, Cilt: 11, İçtima Sayısı: 69, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (26.05.1937), Devre 5, İçtima Senesi: 2, Cilt: 18, İçtima Sayısı: 65, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (10.06.1938), Devre 5, İçtima Senesi: 3, Cilt: 26, İçtima Sayısı: 74, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (10.06.1938), Devre 5, İçtima Senesi: 3, Cilt: 26, İçtima Sayısı: 74, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (13.06.1938), Devre 5, İçtima Senesi: 3, Cilt: 26, İçtima Sayısı: 75, TBMM Matbaası, Ankara.

TBMM Zabıt Ceridesi (13.06.1938), Devre 5, İçtima Senesi: 3, Cilt: 26, İçtima Sayısı: 75, TBMM Matbaası, Ankara.